

De God van Jona

Een onderzoek naar het gebruik van de
godsnamen in het bijbelboek Jona

Scriptie aangeboden aan:
Dr. M.C.A. Korpel

Subfaculteit Godgeleerdheid
Universiteit Utrecht

Als afsluiting van de master
Religie en Theologie
Tracé 'Wortels en ontwikkeling van het christendom'

Anne van der Plicht
0450154
Juli 2008

Inhoudsopgave

Woord vooraf	p. 3
Inleiding	p. 4
Hoofdstuk 1: Inleiding op het bijbelboek Jona	p. 6
Hoofdpersoon	p. 6
Plaats in canon	p. 6
Auteur en datering	p. 7
Opbouw en boodschap	p. 8
Hoofdstuk 2: Vertaling	p. 11
Jona 1	p. 11
Jona 2	p. 14
Jona 3	p. 14
Jona 4	p. 16
Tekstkritiek	p. 18
Hoofdstuk 3: Realia	p. 19
Jona 1	p. 19
Jona 4	p. 22
Hoofdstuk 4: Godsnamen in het boek Jona	p. 23
De varianten	p. 23
Tabellen en grafieken	p. 23
Meerdere bronnen?	p. 26
Hoofdstuk 5: Het gebruik van de godsnamen door de verschillende personages	p. 27
Hoofdstuk 6: Context waarin de godsnamen gebruikt worden	p. 29
Tabellen	p. 29
Toelichting tabellen	p. 30
Hoofdstuk 7: Het afwisselend gebruik van יהוהאלהים en אלהים	p. 32
Oplossing één: soortnaam en eigenaam	p. 32

Oplossing twee: terugverwijzen	p. 33
Oplossing drie: sociaal ontwikkelde personen	p. 34
Hoofdstuk 8: Het vullen van de gaten	p. 35
Samenvatting voorgaand onderzoek	p. 35
God van de hemelen	p. 36
Moeilijkheden al bij hoofdstuk drie?	p. 38
Het vierde hoofdstuk versus de eerste drie hoofdstukken	p. 40
Het werkwoord מנה	p. 41
Hoofdstuk 9: Twee aparte godsnamen	p. 43
De godsnaam אל	p. 43
De godsnaam יהוה אלהים	p. 44
Conclusie	p. 46
Verklaring blijkt moeilijk te zijn	p. 46
Toch één bepaald systeem mogelijk?	p. 46
Het oplossen van de overgebleven moeilijkheden	p. 47
Tot slot	p. 49
Summary	p. 50
Bibliografie	p. 52

Woord vooraf

Voordat begonnen wordt met het lezen van mijn scriptie, wil ik graag enkele persoonlijke woorden tot de lezer van deze scriptie richten.

In deze scriptie wordt het gebruik van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona behandeld. Tijdens de afgelopen jaren van mijn studie, met name tijdens de master *Religie en Theologie* (tracé *Wortels en ontwikkeling van het christendom*), ben ik mij steeds meer gaan interesseren en verdiepen in de exegese, met name in die van het Oude Testament. Mijn belangstelling gaat verder uit naar het godsbeeld zoals dat in het Oude Testament naar voren komt. Deze twee onderwerpen wilde ik graag combineren in mijn scriptie. Omdat ik daarnaast graag iets wilde doen met een klein bijbelboek, om het zo overzichtelijk te houden, aangezien dit een scriptie van geringe omvang is, kwam ik uit bij het bijbelboek Jona. Ik heb daar tijdens de afgelopen vier jaar van mijn studie nauwelijks onderzoek naar gedaan, waardoor het me leuk en interessant lijkt om me er nu, ter afronding van mijn studie, in te verdiepen.

Onderzoek naar de godsnamen in het boek Jona is al meer gedaan. Zoals vermoedelijk elke student had ook ik graag iets onderzocht wat volkomen nieuw was. Maar binnen de theologie, en zeker binnen de discipline van de exegese van het Oude Testament, blijkt dit erg lastig te zijn. Echter, nieuwe inzichten krijgen en geven in oude problemen is in feite ook 'iets nieuws tot stand brengen' en dat hoop ik door middel van deze scriptie dan ook te bereiken. Daar komt bij dat hoewel het gebruik van de verschillende godsnamen in het boek Jona opvallend is, wanneer de Hebreeuwse tekst gelezen wordt, er nog niet erg veel over geschreven is. In bijna elk commentaar wordt wel melding gemaakt van het afwisselend gebruik van de verschillende godsnamen, maar vaak wordt er verder niet uitvoerig op ingegaan.

Rest mij nog om mevrouw dr. M.C.A. Korpel te bedanken voor haar goede en fijne begeleiding bij het maken van mijn scriptie.

Ik hoop dat u met veel interesse mijn scriptie zult lezen.

Anne van der Plicht

Juli 2008

Inleiding

Deze scriptie gaat over de verschillende godsnamen, oftewel ‘aanduidingen van God’¹, in het bijbelboek Jona. In het boek Jona worden verschillende godsnamen afwisselend gebruikt. Op het eerste gezicht is niet meteen duidelijk waarom dit gebeurt. Daarom wordt in deze scriptie onderzocht wat de betekenis is van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona voor het boek Jona. De psalm in hoofdstuk twee wordt niet bij het onderzoek genomen, omdat dit gedeelte over het algemeen als een apart (en later ingevoegd) deel van het boek Jona wordt gezien.²

Het begrijpen van het gebruik van de verschillende godsnamen is van groot belang voor de Bijbelwetenschappen. Door de hele bijbel heen speelt immers niet de vraag of God bestaat, maar wie God is.³ En hoe zou deze vraag beter beantwoord kunnen worden dan door te onderzoeken welke namen in een bepaalde context aan God gegeven worden? Dat een naam erg belangrijk is, gold zeker in de tijd dat het boek Jona geschreven is,⁴ hoewel het misschien tegenwoordig ook nog een rol speelt. Aan een naam kan namelijk een identiteit gegeven worden. Pas wanneer de naam van (een) God bekend was, kon een relatie met die God aangegaan worden.⁵

In deze scriptie wordt allereerst algemene informatie gegeven over het bijbelboek Jona, zodat de lezer een idee heeft waar en hoe het boek gesitueerd moet worden in de tijd. Vervolgens wordt er een vertaling gegeven van de te onderzoeken gedeelten. Er is getracht zo dicht mogelijk bij het Hebreeuws te blijven, maar wel zo dat er tegelijkertijd een correcte Nederlandse vertaling ontstaat. Daar de vertaling echter niet het hoofdonderwerp van dit onderzoek is, kan niet elke moeilijkheid even uitgebreid uitgewerkt worden en moet soms worden volstaan met een verwijzing naar andere literatuur. Na de vertaling worden enkele realia uitgelegd. Net zoals bij de inleiding op het bijbelboek is het doel allerm minst om volledig te zijn. Hier draait het bij de onderzoeksvraag immers niet daadwerkelijk om. Echter, voor een

¹ Rosin (1956), p. 5.

² Zie voor meer informatie over de psalm in het boek Jona hoofdstuk één in deze scriptie. Jona 2:1, 2 en 11 wordt dus wel behandeld, omdat deze verzen geen onderdeel uitmaken van de psalm.

³ Anderson (1962), p. 407.

⁴ Anderson (1962), p. 408; Rose (1992), p. 1002. Vgl. Mettinger (1988), p. 1-11.

⁵ Anderson (1962), p. 408; Rose (1992), p. 1002. Vgl. Mettinger (1988), p. 1-11.

goed verstaan van de tekst is het nuttig, zo niet noodzakelijk, om achtergrondinformatie te hebben.

Na deze inleidende gedeelten, worden verschillende aspecten bekeken om tot een antwoord op de hoofdvraag te komen. Eerst wordt gekeken welke godsnamen op welke plaats in het boek Jona voorkomen. Vervolgens wordt weergegeven door wie welke godsnaam wanneer in welke context gebruikt wordt. Hierna wordt ingegaan op het afwisselend gebruik van אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים en worden de overgebleven onduidelijkheden ingevuld. In dit gedeelte zal de godsnaam אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם ook bekeken worden. In het volgende gedeelte worden de godsnamen אֱלֹהִים en אֱלֹהֵי יְהוָה belicht. De overige godsnamen worden niet onderworpen aan een nader onderzoek, omdat dit te omvangrijk zou zijn voor de grootte van het onderzoek. Deze overige godsnamen worden wel beknopt behandeld in de realia.

Ten slotte wordt in de *Conclusie* tot een antwoord gekomen op de vraag wat de betekenis is van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona.

In deze scriptie zullen afkortingen gebruikt worden die gebruikelijk zijn binnen de disciplinegroep van de Bijbelwetenschappen. Om verwarring te voorkomen wordt iedere keer wanneer de persoon Jona bedoeld is enkel 'Jona' geschreven en wanneer het bijbelboek Jona bedoeld is 'het (bijbel)boek Jona'.

Hoofdstuk 1: Inleiding op het bijbelboek Jona

Hoofdpersoon

Jona, de titel van het bijbelboek is eveneens de naam van de hoofdpersoon van het boek. Over de persoon Jona is niet zoveel bekend. Uit het boek zelf wordt duidelijk dat Jona de zoon van Amitti was. In 2 Kon. 14:25, een passage dat gaat over de regering van Jerobeam II, wordt ook over (een) Jona gesproken. Omdat hier ook vermeld staat dat het gaat om Jona die een zoon was van Amitti, is het goed mogelijk dat het hier om dezelfde Jona gaat. Wanneer dit zo zou zijn (wat ook wel waarschijnlijk is, aangezien zowel de naam Jona als de naam Amitti verder niet in het OT voorkomen⁶) valt iets meer te zeggen over Jona dan wat bekend is uit het boek Jona. Ten eerste dat òf Jona òf zijn vader uit Gat-Hachefer kwam. Uit Joz. 19:13 blijkt dat dit een plaats in Zebulon is. Ten tweede in welke tijd Jona ongeveer leefde, namelijk de achtste eeuw v.Chr., aangezien dit de tijd is dat Jerobeam II leefde,⁷ daar Jerobeam II regeerde van 781-743.⁸

Plaats in canon

Het boek Jona wordt gelezen op de Grote Verzoendag⁹ en behoort tot de twaalf (kleine) profetische geschriften. Het onderscheidt zich echter van deze geschriften doordat het een verhaal is van een profeet en geen verzameling van profetische uitspraken.¹⁰ Het boek zou daarom eerder te verwachten zijn binnen de verhalende gedeelten van het OT.¹¹ Maar omdat het boek gaat over bekering, hetgeen een belangrijk thema is binnen de profetische literatuur, past het wel degelijk in de profetische geschriften.¹² Het is bovendien ook niet zo dat er helemaal geen profetische uitspraken in het boek staan. In Jona 3:4 is er namelijk wel sprake van een profetische uitspraak (“Nog veertig dagen en Nineve zal ondersteboven worden gekeerd.”).¹³

⁶ Aalders (1958), p. 61.

⁷ Zie ook Aalders (1958), p. 61-62; Allen (1976), p. 179; Wolff (1977), p. 53; Van der Woude (1978), p. 16.

⁸ Beek & Sevenster (1977), p. 244.

⁹ Siebert-Hommes (2003), p. 279.

¹⁰ Aalders (1958), p. 62; Allen (1976), p. 175; Eynikel (2001), p. 1323; Fretheim (2000), p. 730; Gispén (1975), p. 68; Jeremias (2007), p. 76; Lacocque & Lacocque (1989), p. 33; Oosterhoff (2000), p. 405; Siebert-Hommes (2003), p. 279; Stuart (1978), p. 433; Wolff (1977), p. 53; Van der Woude (1978), p. 9.

¹¹ Naastepad (1983), p. 5-6.

¹² Eynikel (2001), p. 1323.

¹³ Zie ook Allen (1976), p. 175; Eynikel (2001), p. 1323.

Auteur en datering

Over de auteur van het boek Jona is niets bekend.¹⁴ Sommige theologen stellen dat het Jona zelf niet geweest kan zijn, omdat er verteld wordt in de derde persoon.¹⁵ Jona zou dit echter ook bewust gedaan kunnen hebben, om zo de schijn van subjectiviteit te vermijden. Het is daarentegen dan wel de vraag of Jona een boek zou schrijven waar hij zelf niet erg gunstig uitkomt.¹⁶ Mogelijk was de auteur een vertegenwoordiger van de vroegste schriftgeleerden, “die universalistische gezindheid en wijsheidstradities paarden aan een nauwkeurige bestudering van Israëls heilige geschriften”.¹⁷

Mede omdat onduidelijk is wie de auteur van het boek Jona is, is weinig bekend over de datering van het boek. Zeer waarschijnlijk bestond het boek Jona al voor de tweede eeuw v.Chr., aangezien er in het boek Jesus Sirach, wat vaak gedateerd wordt in 190 v.Chr.¹⁸, al gesproken wordt over ‘de twaalf profeten’.¹⁹

Veel argumenten die worden aangedragen voor een late datering van het boek zijn ongegrond. Zo wordt bijvoorbeeld gezegd dat vanwege de Arameïsmen in het boek Jona het boek laat gedateerd moet worden. Dit is een oud argument, maar onderzoek heeft aangetoond dat Arameïsmen al vroeg in de Hebreeuwse taal geslopen zijn.²⁰ Op deze manier is dus geen juiste datering te maken. Ook wordt nogal eens de opmerking gemaakt dat het boek Jona laat gedateerd moet worden, omdat er woordelijke connecties in het boek Jona zijn met het boek Joël.²¹ Jona zou dan van een latere datum zijn dan Joël, omdat Jona woorden uit het boek van Joël gebruikt heeft. Echter, het feit dat er overeenkomsten zijn in woordgebruik leidt niet automatisch tot de conclusie dat Jona later geschreven is dan Joël. Joël zou namelijk ook de woorden uit het boek Jona overgenomen kunnen hebben, waardoor Jona eerder gedateerd moet worden dan Joël.²² Daar komt nog bij dat zelfs als de auteur van het boek Jona woorden overgenomen zou hebben uit het boek Joël, dan nog het boek Jona niet gedateerd kan worden, aangezien ook onduidelijk is wanneer het boek Joël ontstaan is.²³

¹⁴ Zie ook Aalders (1958), p. 66; Allen (1976), p. 185-186; Stuart (1987), p. 431-432.

¹⁵ Price & Eugene (1978), p. 3.

¹⁶ Van der Woude (1978), p. 10.

¹⁷ Van der Woude (1978), p. 10. Vgl. Edelkoort (1956), p. 240; Jeremias (2007), p. 87.

¹⁸ Beek & Sevenster (1977), p. 253.

¹⁹ Wolff (1977), p. 53; Van der Woude (1978), p. 10.

²⁰ Aalders (1958), p. 67; Allen (1976), p. 186-187; Oosterhoff (2000), p. 406; Stuart (1987), p. 432-433.

²¹ Vgl. bijv. Jona 3:9 met Joël 2:14 en Jona 4:2 met Joël 2:13.

²² Zie ook Stuart (1978), p. 433; Magonet (1983), p. 77-79.

²³ Zie ook Aalders (1958), p. 66.

Toch zijn er wel degelijk goede argumenten te geven voor een late datering. Tegenwoordig denkt men dat de ontstaanstijd van het boek Jona na-exilisch²⁴ is en dan specifiek de Perzische tijd,²⁵ dus tussen 536 en 350.²⁶ Hiervoor zijn verschillende argumenten te geven. Ten eerste doet het gebruik van de godsnaam אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם (God van de hemelen) vermoeden dat het boek Jona in de Perzische tijd is geschreven, aangezien deze godsnaam typerend is voor die periode.²⁷ De woorden ‘de koning en zijn groten’ (Jona 3:7) behoren ook tot de Perzische woordenschat.²⁸ Ten tweede deelt het boek Jona, net als andere boeken uit die tijd (zoals Trito-Jesaja, Ruth en delen van Jeremia en Micha), “the universalism granting gentiles access to the God of Israel, on condition that they convert to him”.²⁹ Wanneer het boek Jona in de Perzische tijd geschreven is, is het mogelijk geschreven voor hen die in die tijd ontzet waren dat de Perzen Nineve, dat als fictieve naam voor Babylon zou kunnen staan, niet verwoestten.³⁰

Als het boek Jona daadwerkelijk in na-exilische tijd geschreven is, is het niet mogelijk dat Jona de auteur van het boek is geweest. Jona leefde immers veel eerder, namelijk in de achtste eeuw v.Chr. Geheel onlogisch is het echter niet dat Jona als hoofdpersoon van het boek genomen is. Het is goed denkbaar dat er in de loop der tijd allerlei verhalen, die later verloren zijn gegaan, over hem de ronde deden.

Opbouw en boodschap³¹

Het boek Jona is opgebouwd uit twee hoofddelen: hoofdstuk één en twee vormen een deel en de hoofdstukken drie en vier vormen het tweede deel.³² Het is opvallend dat beide hoofddelen voor een deel gelijk lopen: er is een groep mensen, de zeelieden en de inwoners van Nineve, dat als collectief optreedt en vervolgens wordt er één persoon uitgelicht, de kapitein van het schip en de koning, die een oproep doet. Aan het einde van beide hoofddelen staat een

²⁴ Gerhards (2006), p. 55-65; Wolff (1977), p. 54.

²⁵ Day (1990), p. 34; Eynikel (2001), p. 1324; Jeremias (2007), p. 80; Korpel (2005) p. 140; Korpel (2006), p. 109; Van der Woude (1978), p. 10.

²⁶ Zie ook Allen (1976), p. 186.

²⁷ Andrews (1964), p. 45; Day (1990), p. 35-36; Edelkoort (1956), p. 240; Eynikel (2001), p. 1324; Houtman (1974), p. 69-74; Jeremias (2007), p. 80, 87; Korpel (2005), p. 141; Wolff (1977), p. 91-92; Van der Woude (1978), p. 10.

²⁸ Allen (1976), p. 186; Eynikel (2001), p. 1324; Van der Woude (1978), p. 10.

²⁹ Korpel (2005), p. 140.

³⁰ Korpel (2005), p. 141-142.

³¹ Zie voor meer gegevens over de opbouw en de boodschap van het boek Jona Aalders (1958), p. 62-66, 68-70; Allen (1976), p. 175-185; Magonet (1983); Person (1996); Sasson (1990), p. 19-20; Stuart (1978), p. 435-443, 444-446, 455-457, 481, 484-486, 499-501; Vanoni (1978); Witzernath (1978); Wolff (1977), p. 56-64.

³² Zie ook Eynikel (2001), p. 1324; Jeremias (2007), p. 77-80; Price & Eugene (1978), p. 1; Siebert-Hommes (2003), p. 279; Van der Woude (1978), p. 11.

hoofdstuk waar alleen sprake is van een contact tussen God en Jona (hoofdstuk twee en vier).³³ Het is echter niet zo dat beide delen helemaal gelijk opgaan. De houding van Jona is namelijk verschillend ten opzichte van het collectief. Waar hij in het eerste deel medelijden heeft met de zeelieden en voor hen wel wil sterven (1:12), ontbreekt dat gevoel van medelijden en is het met zijn levenslust gedaan wanneer hij Gods plannen verneemt aangaande de inwoners van Nineve (4:1-3).³⁴

Het is opvallend dat in het boek Jona bepaalde woorden vaak terugkomen. Voorbeelden hiervan zijn קום, ירד, טול en רעע. Ze verbinden de tekst met elkaar, maar hebben niet telkens dezelfde betekenis.³⁵

Over de boodschap van het boek bestaat eenduidigheid. Over het algemeen is men het erover eens dat het boek Jona Gods barmhartigheid wil laten zien.³⁶ Verschil van mening is er wel over hoe het boek verder opgevat moet worden.³⁷ Er worden veel verschillende mogelijkheden gegeven: een (betrouwbare) weergave van de werkelijkheid,³⁸ een parabel met enkele allegorische kenmerken,³⁹ een kort profetenverhaal,⁴⁰ een novelle,⁴¹ enz.

Over het algemeen wordt er van uitgegaan dat het hele boek Jona, behalve de psalm in hoofdstuk twee (Jona 2:3-10), in zijn geheel overgeleverd is:⁴² het begin en het einde van het boek Jona hangen nauw met elkaar samen, “doordat het boekje begint met het Woord van JHWH dat Jona roept naar Nineve te gaan, *die grote stad*, en eindigt met de vraag aan Jona of JHWH zich niet zou moeten bekommeren om Nineve, *die grote stad*”.⁴³ Over de psalm bestaan dus grote twijfels wat betreft de oorspronkelijkheid in het boek Jona. Zoals in de inleiding al is vermeld, wordt er daarom in dit onderzoek geen aandacht besteed aan de godsnamen in deze psalm. Over het algemeen wordt de psalm in hoofdstuk twee gezien als

³³ Jeremias (2007), p. 77-79; NBG (2008).

³⁴ Zie ook Jeremias (2007), p. 79.

³⁵ Zie ook Jeremias (2007), p. 76; NBG (2008).

³⁶ Day (1990), p. 44-47; Edelkoort (1956), p. 238; Fretheim (2000), p. 729; Gispén (1975), p. 68; Jeremias (2007), p. 78-80; Oosterhoff (2000), p. 406-407; Watts (1975), p. 96; Van der Woude (1978), p. 13.

³⁷ Day (1990), p. 33-34, 37-39; Jeremias (2003), p. 105-109; Jeremias (2007), p. 77-78; Lacocque & Lacocque (1989), p. 34-35; Oosterhoff (2000), p. 407; Van der Woude (1978), p. 12-13.

³⁸ Aalders (1958), p. 62-66.

³⁹ Allen (1976), p. 175-181.

⁴⁰ Day (1990), p. 39; NBG (2008).

⁴¹ Van der Woude (1978), p. 12.

⁴² Allen (1976), p. 181; Day (1990), p. 43; Jeremias (2003), p. 109; Lux (1994), p. 41; Roth (2005), p. 156, 160-161, 164-165; Stuart (1987), p. 431, 438-440. Een uitzondering hierop vormt Schmidt (1976), p. 18-47.

⁴³ Siebert-Hommes (2003), p. 279.

later ingevoegd.⁴⁴ Slechts een enkeling gaat ervan uit dat heel het boek Jona een literaire eenheid is.⁴⁵

⁴⁴ Zie hiervoor o.a. Aalders (1958), p. 68-70; Allen (1976), p. 181-185; Day (1990), p. 40-42; Edelkoort (1956), p. 238, 241; Eynikel (2001), p. 1326; Gerhards (2006), p. 15-26; Jeremias (2003), p. 109; Jeremias (2007), p. 78, 90-92; Magonet (1983), p. 39-54; Naastepad (1983), p. 37; Nederlands Bijbelgenootschap (2008), *Algemene toelichting*; Opgen-Rhein (1997); Schmidt (1976), p. 32; Stuart (1987), p. 431, 438-440; Watts (1975), p. 92-93; Weimar (1984), p. 43-68; Wolff (1977), p. 56-58, 103-106; Van der Woude (1978), p. 11, 29-31. Overigens gaan Opgen-Rhein (1997), p. 132-136 en Schmidt (1976), p. 18-47 ervan uit dat nog meer delen uit het boek Jona niet oorspronkelijk zijn.

⁴⁵ Fretheim (2000), p. 730.

Hoofdstuk 2: Vertaling

Jona 1

- וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה בֶן־אָמִיטִי לֵאמֹר:
- קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָאֶעְלֶיהָ
כִּי־עָלְתָה רַעְתָּם לִפְנָי:
- וַיִּקָּם יוֹנָה לִבְרֹחַ תְּרִשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה
וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֲנִיָּה | בָּאָה תְרִשִׁישׁ וַיִּתֵּן
שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תְרִשִׁישָׁה
מִלִּפְנֵי יְהוָה:
- וַיְהִי הַטַּיִל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־תַּיִם וַיְהִי
סַעַר־גְּדוֹל בַּיָּם וְהָאֲנִיָּה חֲשָׁבָה לְהִשָּׁבֵר:
- וַיִּירָאוּ הַמַּלְחִים וַיִּזְעְקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו
1. Ooit kwam⁴⁶ het woord van de HEER als volgt⁴⁷ tot Jona, de zoon van Amitti:
 2. “Sta op,⁴⁸ ga naar Nineve, de grote stad, en preek tegen⁴⁹ haar⁵⁰, want⁵¹ haar⁵² slechtheid is opgestegen voor mijn aangezicht”.
 3. Maar Jona stond op om te vluchten naar Tarsis, weg van het aangezicht van de HEER. Hij daalde af naar Jafo, vond een schip dat naar Tarsis ging, betaalde de huurprijs ervoor en daalde in haar⁵³ af om met hen naar Tarsis te gaan, weg van het aangezicht van de HEER.
 4. Maar de HEER wierp⁵⁴ een grote wind naar de zee zodat er een grote storm op de zee kwam en het schip dreigde te breken.
 5. En de zeelieden werden bang en schreeuwden ieder naar zijn God⁵⁵ en zij

⁴⁶ היה moet hier als openingswoord gezien worden en is daarom vertaald met ‘ooit kwam’. Zie voor meer gegevens hierover Aalders (1958), p. 75; Allen (1976), p. 175; Budde (1892), p. 40-43; Jeremias (2007), p. 81; NBG (2008); Opgen-Rhein (1997), p. 25-26; Sasson (1990), p. 66-68; Schmidt (1976), p. 70-71; Wolff (1977), p. 73; Van der Woude (1978), p. 15-16.

⁴⁷ Zie ook Stuart (1978), p. 444.

⁴⁸ Wellicht in de betekenis van ‘maak je gereed’. Jeremias (2007), p. 84; NBG (2008). Mogelijk is ook dat Jona letterlijk op moest staan om op reis te gaan.

⁴⁹ Hier is gekozen voor de vertaling van ‘preken’ i.p.v. het gebruikelijke ‘roepen’ en ‘tegen’, omdat uit het vervolg duidelijk wordt dat het niet positief is wat er tot Nineve gezegd gaat worden. Zie ook Aalders (1958), p. 75-76; Wolff (1977), p. 73.

⁵⁰ D.i. de stad, aangezien er sprake is van een suffix 3 fem. sg.

⁵¹ כי is hier met ‘want’ vertaald, omdat dit het beste past bij 3:4. Daar zegt Jona namelijk niet dat de slechtheid van Nineve is opgestegen tot de HEER, maar preekt hij dat Nineve ondersteboven zal worden gekeerd (omdat de slechtheid van Nineve is opgestegen tot de HEER). Zie ook Aalders (1958), p. 76; Stuart (1978), p. 444; Wolff (1977), p. 73; Van der Woude (1978), p. 18-19.

⁵² Het gaat hier om de inwoners van Nineve, aangezien er sprake is van een suffix 3 mas. pl. Zie ook Jeremias (2007), p. 81; Wolff (1977), p. 73.

⁵³ D.i. het schip aangezien er sprake is van een suffix 3 fem. sg. Zie ook Wolff (1976), p. 73.

⁵⁴ Vertaling op grond van Gesenius (1962), p. 274-275.

⁵⁵ אֱלֹהִים is een pluralis en kan ook als zodanig vertaald worden. Er is echter voor gekozen om in deze scriptie אֱלֹהִים met God (dus singularis) te vertalen. Omdat uit de tekst niet duidelijk naar voren komt dat אֱלֹהִים de ene keer met een pluralis en de andere keer met een singularis vertaald moet worden, moet een keuze gemaakt

- וַיִּטְלוּ אֶת־הַפְּלִים אֲשֶׁר בְּאֵנִיָּה אֱלֹהִים
 לַהֲקֵל מֵעֲלֵיהֶם וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל־יָרְכָתִי
 הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּרְדָּם:
- וַיִּקְרַב אֵלָיו רֵב הַחִבְלִל וַיֹּאמֶר לוֹ מִה־לָּךְ
 נִרְדָּם קוֹם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוֹלַי יִתְעַשֶׂת
 הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נִאֲבֹד:
- וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפְּיֵלָה גּוֹרְלוֹת
 וְנִדְעָה בְּשִׁלְמֵי⁶¹ הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וְנִפְלֹד
 גּוֹרְלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־יוֹנָה:
- וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה־נָא לָנוּ בְּאֲשֶׁר
 לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מִה־מְלֶאכֶתְךָ וּמֵאֵין
 תָּבוֹא מָה אֲרָצְךָ וְאִי־מִזֶּה עִם אָתָּה:
- וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶם עַבְרִי אָנֹכִי וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
- wierpen de vaten die in het schip waren in de zee om het lichter te maken voor hen.⁵⁶ Jona echter was afgedaald in het ruim van het schip en was in een diepe slaap gevallen.
6. Maar de kapitein kwam dichterbij hem en zei tot hem: “Hoe kun je in een diepe slaap gevallen zijn?⁵⁷ Sta op⁵⁸ en roep tot jouw God; misschien gedenkt⁵⁹ de God (ons)⁶⁰ zodat we niet vergaan”.
7. En zij zeiden elk tot hun compagnon: “Kom, laten we loten werpen opdat we zo weten door wie dit kwaad aan ons is”. En zij wierpen loten en het lot viel op Jona.
8. En zij zeiden tot hem: “Vertel toch aan ons door wie dit kwaad aan ons is. Wat is jouw beroep⁶² en waar kom je vandaan? Wat is jouw land en van welk volk ben jij?”
9. En hij zei tot hen: “Ik ben een Hebreër en de HEER, de God van de hemelen, vrees ik,

worden om consequent te vertalen, dus òf met een pluralis òf met een singularis. Er is voor een singularis gekozen, omdat in Jona 1:6, 3:9, 3:10 en 4:6-9 het werkwoord singularis is en אֱלֹהִים daar het onderwerp is en dus ook als singularis vertaald moet worden. Verder is ervoor gekozen om אֱלֹהִים altijd te vertalen met God, dus met hoofdletter, omdat vaak niet duidelijk is of het om de ‘ware’ God gaat of niet. Vgl. Sasson (1990), p. 93, 98, 103-104. Dit in tegenstelling tot Van der Woude, die het over goden heeft wanneer het betrekking heeft op de zeelieden en over God wanneer het betrekking heeft op Jona. Hij legt niet uit waarom hij dit onderscheid maakt. Van der Woude (1978), p. 22-23. Hetzelfde doen Schmidt (1976), p. 23 en Mulzer (2002), p. 50. Overigens wordt over het algemeen אֱלֹהִים in het OT als singularis vertaald. Van der Toorn (1999), p. 353.

⁵⁶ Vgl. Aalders (1958), p. 77; Price & Eugene (1978), p. 13; Wolff (1977), p. 82, 88-89; Van der Woude (1978), p. 22.

⁵⁷ Het is lastig om een juiste vertaling hiervoor te vinden, maar om de bedoeling van deze woorden het duidelijkst te maken, namelijk dat Jona verweten wordt in zulke omstandigheden door te slapen, is deze vertaling het beste. Aalders (1958), p. 78; Van der Woude (1978), p. 23.

⁵⁸ I.t.t. Jeremias (2007), p. 86 en NBG (2008) kan er hier wel degelijk sprake zijn van een letterlijk opstaan i.p.v. een ‘zich gereedmaken’, daar Jona immers sliep.

⁵⁹ Vertaling op grond van Gesenius (1962), p. 627.

⁶⁰ Woorden die tussen haakjes gezet zijn, staan niet in de Hebreeuwse tekst, maar zijn voor een goed verstaan van de (Nederlandse) tekst wel nodig.

⁶¹ Voor meer informatie over deze vorm zie Aalders (1958), p. 79; Wolff (1977), p. 83.

⁶² Mogelijk wordt deze vraag gesteld met de bedoeling zo te weten te komen waarom Jona op het schip was. Aalders (1958), p. 79.

הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרָא אֲשֶׁר-עָשָׂה אֶת-הַיָּם
וְאֶת-הַיַּבֶּשֶׁה:

וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יְרָאָה גְדוֹלָהּ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
מִזֶּה-זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי-יִדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי-מִלְפָּנַי
יְהוָה הוּא בָּלַח כִּי הִגִּיד לָהֶם:

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מִה-נַעֲשֶׂה לָּךְ וַיִּשְׁתַּק הַיָּם
מִזַּעְלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר:

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׂאוּנִי וְהִטְלֵנִי אֶל-הַיָּם
וַיִּשְׁתַּק הַיָּם מִזַּעְלֵיכֶם כִּי יוֹדַע אֲנִי כִּי בִשְׁלִי
הַסֹּעֵר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם:

וַיִּחַתְרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל-הַיַּבֶּשֶׁה וְלֹא
יָכְלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם:

וַיִּקְרְאוּ אֶל-יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אַנְּהָ יְהוָה אֵל-נָא
נִאבְדָּה בְּנַפְשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאֶל-חַתָּן עֲלֵינוּ
הֵם נִקְיָא כִּי-אַתָּה יְהוָה כָּאֲשֶׁר

וַיִּשְׂאוּ אֶת-יֹנָה וַיַּטְלֵהוּ אֶל-הַיָּם וַיַּעֲמֹד
הַיָּם מְזוּעָפוֹ:

וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יְרָאָה גְדוֹלָהּ^a אֶת-יְהוָה^a
וַיִּזְבְּחוּ-זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְרוּ נִדְרֵיהֶם:

die⁶³ de zee en het droge land gemaakt heeft”.

10. Toen vreesden de mannen zeer en zij zeiden tot hem: “Wat nu heb je gedaan?” Want de mannen wisten dat hij op de vlucht was voor het aangezicht van de HEER, want (dit) had hij aan hen verteld.

11. En zij zeiden tot hem: “Wat zullen wij voor jou doen opdat de zee ons met rust laat?”⁶⁴ Want de zee wordt steeds onstuimiger”.

12. En hij zei tot hen: “Neem mij op en werp mij in de zee, zodat de zee jullie met rust laat, want ik weet dat door mij deze grote storm over jullie is”.

13. Maar de mannen roeiden om terug te keren naar het droge land. Zij waren er echter niet toe in staat,⁶⁵ want de zee werd steeds onstuimiger tegen hen.

14. Toen riepen zij tot de HEER en zeiden: “Ach, HEER, laten wij toch niet vergaan vanwege het leven van deze man en leg geen onschuldig bloed op ons. Want u, HEER, hebt gedaan zoals het u behagen heeft geschept”.

15. En zij namen Jona en wierpen hem in de zee. Toen hield de zee op met woeden.⁶⁶

16. En de mannen vreesden de HEER zeer en zij slachtten een slachtoffer aan de HEER en

⁶³ D.i. de HEER, de God van de hemelen.

⁶⁴ Zie voor deze vertaling ook Aalders (1958), p. 80-81; Jeremias (2007), p. 82; Sasson (1990), p. 3; Stuart (1978), p. 454; Wolff (1977), p. 82-84.

⁶⁵ Letterlijk staat er ‘maar zij hadden geen kracht’.

⁶⁶ Het Hebreeuws is hier niet zo abrupt als de vertaling doet vermoeden. Watts (1975), p. 81.

zij zwoeren een belofte.

Jona 2

וַיִּמַן יְהוָה הַגָּדוֹל לַבִּלְעֵ אֶת־יוֹנָה וַיְהִי
יוֹנָה בְּמִעַי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה
לַיְלֹת:

וַיִּתְפַּלל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמִּעַי הַדָּגָה:

וַיֹּאמֶר יְהוָה לְדָג וַיִּקַּא אֶת־יוֹנָה
אֶל־הַיַּבְשָׁה: פ

1. En de HEER wees een grote vis toe om Jona op te slokken. En Jona was drie dagen en drie nachten in het binnenste van de vis.

2. En Jona bad tot de HEER zijn God vanuit het binnenste van de vis.

(...)⁶⁸

11. En de HEER sprak tot de vis en hij⁶⁹ spuwde Jona uit op het droge land.

Jona 3

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר:

קוּם לֶךְ אֶל־נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרֵא
אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה⁷¹ אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלֶיךָ:

וַיִּקַּם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוָה כְּדַבַּר יְהוָה

1. En het woord van de HEER kwam voor de tweede keer als volgt⁷⁰ tot Jona:

2. “Sta op, ga naar Nineve, de grote stad, en preek tegen haar de boodschap die ik tot je spreek⁷²”.

3. Toen stond Jona op en ging naar Nineve, overeenkomstig het woord van de HEER. En

⁶⁷ In sommige vertalingen wordt dit vers nog bij hoofdstuk één gerekend.

⁶⁸ Hiertussen komt de psalm, die, zoals vermeld, vermoedelijk later ingevoegd is.

⁶⁹ D.i. de vis.

⁷⁰ Zie voetnoot 47 in deze scriptie.

⁷¹ Dit woord komt in het OT alleen hier voor. Het moet vertaald worden met ‘boodschap’. Aalders (1958), p. 95; Wolff (1977), p. 103.

⁷² Onduidelijk is of Gods boodschap al geklonken heeft, nog moet komen of komende is, daar een actief participium temporaal verschillend gebruikt kan worden. Zie Aalders (1958), p. 95; Price & Eugene (1978), p. 51-52; Sasson (1990), p. 227; Stuart (1978), p. 481; Wolff (1977), p. 102-103; Van der Woude (1978), p. 43-44. Van der Woude merkt terecht op dat voor een goede vertaling een vergelijking gemaakt moet worden met andere plaatsen waar in ongeveer dezelfde bewoordingen hetzelfde gebeurt. Het gaat dan om teksten als Ex. 6:28, Num. 22:20 en 35 en 1 Kon. 22:14. Hieruit “blijkt dat de geroepen profeet de boodschap moet overbrengen die zijn Opdrachtgever hem zegt. Het accent ligt niet op het tijdsaspect, maar op de overeenstemming tussen Goddelijk woord en profetenwoord. In onze taal beantwoordt aan dit gegeven het best een vertaling van het participium met een praesens.” Van der Woude (1978), p. 44. Vgl. Price & Eugene (1978), p. 52.

וַיִּנְיֹזָה הַיְתֵהָ עִיר־גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים מִהֶלֶךְ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

וַיַּחֲלֵ יוֹנָה לָבוֹא בְעִיר מִהֶלֶךְ יוֹם אֶחָד
וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּנְיֹזָה
נִהְפָכָת:

וַיֹּאמְרוּ⁷⁵ אַנְשֵׁי נִיְנוּזָה בְּאֱלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם
וַיִּלְבְּשׁוּ שָׁקִים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטָנָם:

וַיִּגַע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִיְנוּזָה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ
וַיַּעֲבֵר אֶדְרֵתוֹ מֵעֲלָיו וַיִּכַּס שֶׁק וַיֵּשֶׁב
עַל־הָאֶפֶר:

וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִיְנוּזָה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַגְּדָלְיוֹ
לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן
אֶל־יִטְעֲמוּ מְאוֹמָה אֶל־יִרְעוּ וַיָּמִים
אֶל־יִשְׁתּוּ:

וַיִּתְכַּסּוּ שָׁקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ
אֶל־אֱלֹהִים בְּחֹזֶקָה וַיָּשִׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ
הַרְעָה וּמִן־הַחַמָּס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:

Nineve was een grote stad voor God⁷³: drie dagen lopen.

4. En Jona begon⁷⁴ de stad in te gaan: een dag lopen, en hij preekte en hij zei: “Nog veertig dagen en Nineve zal ondersteboven worden gekeerd”.

5. Maar de mannen van Nineve geloofden⁷⁶ in God en ze preekten een vasten en zij droegen zakken: van hun grootste tot hun kleinste.

6. Toen raakte het woord de koning van Nineve aan en hij stond op van zijn troon, deed zijn hoogste mantel af en kleedde zich met een zak en ging in het stof⁷⁷ zitten.

7. En hij liet uitroepen en zei in Nineve: “Op bevel van de koning en van zijn groten die zei: “Mens en dier, grootvee en kleinvee, mogen niets nuttigen, niet grazen en geen water drinken.⁷⁸”

8. En zij moeten zichzelf kleden met zakken, mens en dier, en met kracht tot God roepen en zich bekeren, ieder van zijn kwade weg en van het geweld dat aan hun handen kleeft.

⁷³ Bedoeld wordt een zeer grote stad. In het Hebreeuws wordt op deze manier weergegeven dat het hier gaat om een superlatief. Aalders (1958), p. 96; Jeremias (2007), p. 97; Ringgren (1973), p. 301; Watts (1975), p. 88; Wolff (1977), p. 118-119; Van der Woude (1978), p. 45.

⁷⁴ Vertaling op grond van Gesenius (1962), p. 234.

⁷⁵ Met het werkwoord **אמן** wordt een werkwoord gebruikt dat “sonst stets Israel vorbehalten ist und seinen Glauben, d.h. sein festes Sich-Verlassen auf Gott bezeichnet, und zwar besonders in Situationen, in denen menschlicherseits nichts mehr zu hoffen ist (Gen 15, 6; Ex 14, 31 u.ö.)”. Jeremias (2007), p. 100.

⁷⁶ Bedoeld is geloven in de betekenis van ‘betrouwbaar achten’. Aalders (1958), p. 99; Price & Eugene (1978), p. 56; Sasson (1990), p. 243.

⁷⁷ Vertaling op grond van Gesenius (1962), p. 60. Ook mogelijk is de vertaling ‘as’. Aalders (1958), p. 100-101; Price & Eugene (1978), p. 58-59.

⁷⁸ Er is hier geen eenduidigheid waar het citaat precies begint en hoe **אמר** precies opgevat moet worden. De meeste theologen vertalen het op de manier zoals het hier weergegeven is. Zie Jeremias (2007), p. 97; Lacocque & Lacocque (1989), p. 28; Price & Eugene (1978), p. 60-61; Roth (2005), p. 130; Stuart (1987), p. 483-484; Watts (1975), p. 89. Voor andere opvattingen zie Sasson (1990), p. 240; Wolff (1977), p. 118-119, 126-127; Van der Woude (1978), p. 48.

מִי־יִוָדַע יָשׁוּב וְנָחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן
אָפוּ וְלֹא נֹאכַד:

וַיֵּרֶא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכֵּם
הֲרַעָה וַיִּנָּחַם הָאֱלֹהִים עַל־הֲרַעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה:

Jona 4

וַיִּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לּוֹ:

וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר אָנָּה יְהוָה
הֲלוֹא־זֶה דִּבַּרְי עַד־הַיּוֹתֵי עַל־אֲדָמָתִי
עַל־כֵּן קָדַמְתִּי לְבָרַח תַּרְשִׁישָׁה כִּי יִדְעָתִי
כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי־חַיִּים וְרַחוּם אֲרַךְ אַפַּיִם
וְרַב־חֶסֶד וְנָחַם עַל־הֲרַעָה:

וַעֲתָה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב
מוֹתִי מִחַיִּי: ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה הֲהִיטֵב תִּקְרָה לָךְ:
וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקְדָּם לָעִיר וַיַּעֲשׂ⁸⁰
לּוֹ שָׁם סֶפֶה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֵּיהָ בְּצֹל עֵד אֲשֶׁר
יִרְאֶה מִה־יְהוָה בְּעִיר:

9. Misschien⁷⁹ dat de God zich omkeert, berouw krijgt en zich omkeert van de boosheid (van) zijn gezicht en wij niet vergaan.”

10. Toen de God hun daden zag, hoe zij zich hadden omgekeerd van hun kwade weg, had de God berouw over het kwaad waarover hij gesproken had te doen aan hen. Daarom deed hij het niet.

1. Maar het mishagde Jona heel erg en hij werd boos.

2. En hij riep tot de HEER en zei: “Ach HEER, was dit mijn woord niet toen ik nog in mijn land was? Daarom wilde ik de eerste keer naar Tarsis vluchten,⁸⁰ want ik wist dat u een genadig en meelevend God was, moeilijk boos te krijgen, vol van genade en (een God) die berouw heeft over het kwaad.

3. Nu dan, HEER, neem toch mijn leven van mij, omdat mijn dood beter is dan mijn leven.”⁸¹

4. En de HEER zei: “Ben je terecht boos?”⁸²”

5. Toen hij de stad was uitgegaan en ten oosten van de stad ging zitten, maakte hij voor zichzelf daar een hut en ging onder haar zitten in de schaduw, totdat hij zag wat er met de stad gebeurde.⁸³

⁷⁹ Letterlijk staat er ‘wie weet’.

⁸⁰ Aalders (1958), p. 108; Jeremias (2007), p. 103; Wolff (1977), p. 133-134.

⁸¹ Letterlijk staat er ‘beter is mijn sterven dan mijn leven’.

⁸² Hoewel dit misschien niet de meest letterlijke vertaling is, geeft het wel het beste weer wat er bedoeld wordt. Zie ook Aalders (1958), p. 110.

⁸³ Mogelijk is er wat betreft de verzen 5 t/m 9 van dit laatste hoofdstuk sprake van een terugblik. Door deze terugblik wordt vers 4 duidelijk. De geschiedenis met de wonderboom functioneert namelijk op deze manier als

וַיִּמַן יְהוָה אֱלֹהִים קִיקְיֹון וַיַּעַל מֵעַל לַיּוֹנָה
לְהִיּוֹת צֶלַעַל-רֵאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מִרְעָתוֹ
וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל-הַקִּיקְיֹון שִׂמְחָה גְדוֹלָה:

וַיִּמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בְּעֵלוֹת הַשָּׁחַר לְמַחֲרַת
וַתֵּךְ אֶת-הַקִּיקְיֹון וַיִּיבֹשׁ:

וַיְהִי כַּזֶּרֶחַ הַשָּׁמֶשׁ וַיִּמַן אֱלֹהִים רוּחַ
קָדִים חַרְשִׁית וַתֵּךְ הַשָּׁמֶשׁ עַל-רֵאשׁ יוֹנָה
וַיַּחְעֲקֶף וַיִּשְׁאַל אֶת-נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר
טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-יוֹנָה הַהַיֵּטֵב חָרָה-לָּךְ
עַל-הַקִּיקְיֹון וַיֹּאמֶר הַיֵּטֵב חָרָה-לִּי עַד-מָוֹת:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חָסַף עַל-הַקִּיקְיֹון אֲשֶׁר
לֹא-עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתָּ שָׁבוֹן-לִילָה
הַזֶּה וּבִן-לִילָה אָבָר:

וַאֲנִי לֹא אֲחֹס עַל-נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה
אֲשֶׁר יִשְׁכְּנָה הָרַבָּה מִשְׁתִּים-עֶשְׂרֵה רְבֹו

6. En de HERE God wees een plant toe die uit de hoogte opschoot om voor Jona tot een schaduw te zijn over zijn hoofd⁸⁴ om hem te bevrijden van zijn boosheid. En Jona verheugde zich zeer over de plant.

7. Maar de God wees een worm toe bij het opgaan van de dageraad van de volgende dag en hij⁸⁵ trof⁸⁶ de plant zodat deze uitdroogde.

8. Maar het gebeurde zodra⁸⁷ de zon opging dat God een gloeiende hete oostenwind toewees en de zon stak op het hoofd van Jona zodat hij een flauwte kreeg en hij vroeg zijn leven te beëindigen⁸⁸ en hij zei: “Mijn dood is beter dan mijn leven”.⁸⁹

9. Maar God zei tot Jona: “Ben je terecht boos over de plant?” En Jona zei: “Met recht ben ik tot de dood toe boos”.

10. En de HEER zei: “Jij keek met medelijden naar de boom waarvoor je niet hebt gewerkt en die je niet grootgebracht hebt, die in een nacht⁹⁰ is ontstaan en in een nacht verging.

11. Zou ik dan niet met medelijden kijken naar Nineve, de grote stad, waarin meer dan

achtergrond en verklaring ervan. Zie Eynikel (2001), p. 1327; Lohfink (1961), p.185-203; Stuart (1987), p. 500, 504; Van der Woude (1978), p. 55-59.

⁸⁴ De vraag is waarom dit nodig was, aangezien er in het voorgaande vers al sprake is van schaduw, omdat Jona een hut had gemaakt. Van der Woude heeft hier een interessante theorie. Hij stelt dat Jona 4:6-9 weer als terugblik op vers 5 gezien moet worden: Jona was van plan om een hut voor zichzelf te bouwen, zodat hij schaduw had, maar God was hem voor door hem een plant als schaduw te geven. Van der Woude (1978), p. 56-57.

⁸⁵ D.i. de worm.

⁸⁶ Zie voor andere vertalingen Aalders (1958), p. 114.

⁸⁷ כִּי heeft in temporele zin vaak de betekenis van ‘zodra’. Aalders (1958), p. 114.

⁸⁸ Letterlijk staat er ‘en hij vroeg zijn leven te sterven’.

⁸⁹ Zie voetnoot 81 in deze scriptie.

⁹⁰ Letterlijk staat er ‘zoon van een nacht’. Het “bezeichnet hier eher die Zugehörigkeit des Entstehens und Vergehens zu zwei aufeinanderfolgenden Nächten als das Alter einer Nacht”. Wolff (1977), p. 134. Zie ook Aalders (1958), p. 116.

אָדָם אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאֹלוֹ 120.000 mensen zijn die het onderscheid niet
וּבְהִקְמָה רַבָּה: weten tussen hun rechterhand en hun
linkerhand, en veel dieren?⁹¹

Tekstkritiek

Eigenlijk is er maar één tekstkritisch punt van belang voor dit onderzoek. Het gaat dan om het punt bij Jona 1:16. Het stukje tekst dat hier met ^{a a} weergegeven is (אֶת־יְהוָה), is mogelijk toegevoegd, zo vermeldt de BHS. Meer wordt er niet bij vermeld. Alleen op grond van de lengte van de colon kan gezegd worden dat אֶת־יְהוָה hier niet bij hoort. Maar omdat de BHS geen tekstgetuigen geeft en omdat geen enkele commentator notie van dit tekstkritisch punt maakt (zelfs iemand als Barthélemy⁹² niet), lijkt dit tekstkritisch punt niet terecht te zijn en wordt het in deze scriptie verder niet behandeld.

⁹¹ Over het algemeen wordt deze zin vanwege de logica opgevat als vragende zin. Het komt vaker voor dat een vragende zin gekarakteriseerd wordt door de toon in plaats van een vraagpartikel. Dit is met name het geval in retorische zinnen. Mogelijk moet dit laatste vers dan ook als een retorische vraag beschouwd worden. Aalders (1958), p. 116-117; Jeremias (2007), p. 78; Wolff (1977), p. 133-134. Wanneer deze zin vragend opgevat moet worden is het overigens het enige boek in de bijbel dat eindigt met een vragende zin. Jeremias (2007), p. 78.

⁹² Barthélemy (1982).

Hoofdstuk 3: Realia

Om de inhoud van het boek Jona beter te begrijpen, is het goed om naar enkele realia te kijken. Dit wordt gedaan door bepaalde woorden/termen weer te geven en vervolgens kort een uitleg erbij te geven. De woorden staan op volgorde zoals ze in de tekst voorkomen. Zoals al eerder vermeld is,⁹³ is het niet de bedoeling om elk woord uitgebreid te behandelen. Dat zou een studie op zich zijn. Het gaat er hier in dit hoofdstuk om dat enkele woorden uitgelegd worden waarbij een nadere verklaring bruikbaar is.

Jona 1

HEER (יהוה)

In het Nederlands wordt de godsnaam יהוה vaak vertaald met HERE of HEER. Deze godsnaam komt in het OT ruim 6600 keer voor⁹⁴ en is de officiële naam voor de God van Israël.⁹⁵ Het is onbekend welke klinkers er gegeven moeten worden aan de radicalen, maar vermoedelijk gaat het hier om Jahwèh of Jahwè.⁹⁶

Jona (יוֹנָה)

De naam Jona betekent (wilde) duif, zoon van de waarheid.⁹⁷ Mogelijk heeft deze naam een betekenis voor het verhaal en zit er meer achter dan dat het enkel duif betekent. Over het algemeen heeft de duif in het OT een positieve betekenis. Misschien staat Jona symbool voor Israël. In ieder geval is het opvallend dat in Hosea (7:11 en 11:11) Israël vergeleken wordt met een duif.⁹⁸ Uiteraard wil dit niet onmiddellijk zeggen dat Jona symbool staat voor Israël, maar het zou wel een aanwijzing kunnen zijn.⁹⁹

⁹³ Zie p. 4 in deze scriptie.

⁹⁴ McLaughlin (2000), p. 514.

⁹⁵ Van der Toorn (1999), p. 910.

⁹⁶ Anderson (1962), p. 409; Gispén (1975), p. 26.

⁹⁷ Edelkoort (1956), p. 239; Naastepad (1983), p. 7; Roth (2005), p. 141; Stuart (1978), p. 447; Watts (1975), p. 75; Wolff (1977), p. 76; Van der Woude (1978), p. 16. Voor verdere gegevens over de persoon Jona, zie hoofdstuk één in deze scriptie.

⁹⁸ Eynikel (2001), p. 1325; Roth (2005), p. 139-149.

⁹⁹ Zie ook Roth (2005), p. 141.

Nineve

(נינְוָה)

Afbeelding 1: Kaart van het Oude nabije oosten¹⁰⁰

Nineve was de hoofdstad van het Assyrische Rijk en werd in 612¹⁰¹ veroverd door Meden en Babyloniërs.¹⁰² Het is een stad die aan de Tigris ligt, tegenover het huidige Mosoel (afbeelding 1). Nineve was een belangrijke stad. De bloeiperiode van de stad was tijdens het Nieuwassyrische Rijk (achtste en zevende eeuw v.Chr.),¹⁰³ nadat Sanherib het in 701 tot hoofdstad van het Nieuwassyrische Rijk gemaakt had. In de tijd van het verhaal van Jona waren de inwoners van Nineve een van de grootste vijanden van de Israëlieten.¹⁰⁴ In Nahum 3:1 staat dat Nineve ‘de bloedstad’ werd genoemd.¹⁰⁵

Tarsis

(תַּרְשִׁישׁ)

De meningen verschillen over het antwoord op de vraag waar Tarsis precies ligt. Een enkele theoloog beweert dat Tarsis in Zuid-Spanje ligt,¹⁰⁶ anderen achten dit niet waarschijnlijk.¹⁰⁷ Dat onduidelijk is wat er met Tarsis bedoeld wordt, komt onder meer omdat verschillende steden in het Middellandse Zeegebied Tarsis heet(t)en of een naam hebben/hadden die er op leek.¹⁰⁸ Er zijn daardoor veel verschillende mogelijkheden over de plaatsaanduiding van

¹⁰⁰ *Bible Atlas* (2008).

¹⁰¹ Beusekom (1998), p. 125; Van der Woude (1978), p. 18.

¹⁰² Beek & Sevenster (1977), p. 346; Watts (1975), p. 76.

¹⁰³ Beek & Sevenster (1977), p. 346.

¹⁰⁴ Naastepad (1983), p. 8.

¹⁰⁵ Zie ook Eynikel (2001), p. 1325.

¹⁰⁶ Edelkoort (1956), p. 239.

¹⁰⁷ Beek & Sevenster (1977), p. 437; Jeremias (2007), p. 84; Korpel (2006), p. 109.

¹⁰⁸ Sasson (1990), p. 79; Stuart (1987), p. 451; Watts (1975), p. 77. Zie voor meer gegevens Van der Woude (1978), p. 20.

Tarsis. Volgens Jes. 66:19 is het in ieder geval een land dat nog nooit van de HEER gehoord heeft.¹⁰⁹

Jafo (יָפוֹ)

Het Griekse woord voor deze stad is Joppa. Later werd de naam veranderd in Jaffa. Weer later ging men toch weer terug naar Jafo en werd het een geheel met Tel Aviv. Het is een havenstad aan de Middellandse Zee. De naam betekent ‘de schone’.¹¹⁰

God (אֱלֹהִים)

Deze godsnaam komt in het OT minder vaak voor dan de godsnaam HEER, maar nog altijd komt het veelvuldig voor, namelijk ruim 2500 keer.¹¹¹ אֱלֹהִים is een meervoudsvorm, maar niet die van אֱל. ¹¹² Vermoedelijk wel die van אֱלֹהִים.¹¹³ Vaak wordt אֱלֹהִים echter als enkelvoud vertaald. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat אֱלֹהִים een pre-Israëlitische woord is en gebruikt werd voor een speciale God (dus niet meerdere) om zo de hoogheid en verhevenheid van die God aan te geven.¹¹⁴ Ook mogelijk is de verklaring dat de meervoudsvorm “auch oder sogar ursprünglich nicht eine Mehrheit, sondern eine Steigerung bezeichnet; dann wäre אֱלֹהִים soviel wie der ‘große’, ‘höchste’ und schließlich ‘einzige’ Gott, d.h. Gott überhaupt”.¹¹⁵

Onduidelijk is van welke stam אֱלֹהִים afkomstig is. In ieder geval is het niet waarschijnlijk dat het van een werkwoordsstam afkomstig is. Mogelijk is אֱלֹהִים afgeleid van de radicalen אָוַל, wat de betekenis van ‘macht’ of ‘eersteling’ heeft.¹¹⁶

Het lot werpen (נָפַל גּוֹרָל)

Door middel van loten lokte men een goddelijke beslissing uit. Het loten was voor de Israëlieten geen ongebruikelijk systeem. Het werd voor verschillende doeleinden gebruikt: om

¹⁰⁹ Eynikel (2001), p. 1325; Jeremias (2007), p. 84.

¹¹⁰ Beek & Sevenster (1977), p. 237; Gispén (1975), p. 25; Stuart (1978), p. 451.

¹¹¹ Gispén (1975), p. 288; McLaughlin (2000), p. 514; Ringgren (1973), p. 291.

¹¹² Gispén (1975), p. 288.

¹¹³ Anderson (1962), p. 414; Gispén (1975), p. 288; McLaughlin (2000), p. 515; Schmidt (1971), p. 154; Van der Toorn (1999), p. 352.

¹¹⁴ Anderson (1962), p. 413.

¹¹⁵ Ringgren (1973), p. 292.

¹¹⁶ Ringgren (1973), p. 292.

een schuldige aan te wijzen (Joz. 7:14-22, 1 Sam. 14:42), maar ook om een koning aan te wijzen (1 Sam. 10:20-21).¹¹⁷

Hebreeër (עִבְרִי)

Deze naam werd gegeven aan (groepen) Israëlieten. De naam werd gebruikt door vreemden, maar ook door de Israëlieten zelf wanneer zij zich voorstelden aan vreemdelingen.¹¹⁸ Dit woord werd in de latere tijd van het OT, waar het boek Jona waarschijnlijk toe behoort, alleen etnologisch gebruikt en niet meer sociologisch.¹¹⁹

Jona 4

Hut (סֹכָה)

De hut die Jona voor zichzelf gemaakt had, was waarschijnlijk een hut gemaakt van takken en niet bedoeld voor langdurig gebruik.¹²⁰

Plant (קִיקְיוֹן)

Deze plant wordt in veel vertalingen vertaald met ‘wonderboom’. Deze plant komt alleen in het boek Jona voor en het is niet helemaal zeker welke plant er precies bedoeld wordt, maar zeer waarschijnlijk wordt de *Ricinus communis* bedoeld.¹²¹ Dit is een snelgroeiende plant die een aantal meter hoog kan worden¹²² en waarvan de bladeren zo groot zijn dat ze goede schaduw geven.¹²³ Deze plant heeft ook vruchten en in het begin van de zaadkiemen zit heel veel olie, dat gebruikt wordt voor medicijnen en smeerolie.¹²⁴

¹¹⁷ Van der Woude (1978), p. 24.

¹¹⁸ Price & Eugene (1978), p. 18-19; Stuart (1978), p. 460-461; Wolff (1977), p. 91; Van der Woude (1978), p. 24-25.

¹¹⁹ Jeremias (2007), p. 87.

¹²⁰ Jeremias (2007), p. 109; Watts (1975), p. 94.

¹²¹ *Fauna and Flora* (1972), p. 106; Gispén (1975), p. 68; Stuart (1978), p. 499; Van der Woude (1978), p. 57.

¹²² *Fauna and Flora* (1972), p. 107; Zohary (1982), p. 193.

¹²³ *Fauna and Flora* (1972), p. 107.

¹²⁴ Zohary (1982), p. 193.

Hoofdstuk 4: Godsnamen in het boek Jona

De varianten

In het bijbelboek Jona komen verschillende godsnamen voor:

יהוה	Vertaald met <i>HEER</i>
יהוה אלהים	Vertaald met <i>HERE God</i>
אלהים	Vertaald met <i>God</i>
האלהים	Vertaald met <i>de God</i> (oftewel God met lidwoord)
אלהי השמים	Vertaald met <i>God van de hemelen</i>
אל	Vertaald met <i>God</i>

Tabellen en grafieken

Voor dit onderzoek is elke godsnaam apart genomen. Godsnamen met een voorzetsel of een bezittelijk voornaamwoord vormen geen aparte groep.¹²⁵ Dit is gedaan omdat een voorzetsel of bezittelijk voornaamwoord weinig met een godsnaam te maken lijkt te hebben.¹²⁶

Tabel 1a: De godsnamen in de afzonderlijke hoofdstukken

Woord	Aantal H1 ¹²⁷	Aantal H2 ¹²⁸	Aantal H3	Aantal H4	Totaal
HEER (יהוה)	11	2	2	5	20
HERE God (יהוה אלהים)	-	1	-	1	2
God (אלהים)	2	-	3	2	7
God met lidwoord (האלהים)	1	-	3	1	5
God v.d. hemelen (אלהי השמים)	1	-	-	-	1
<i>Totaliteit varianten God (אלהים)</i>	<i>4</i>	<i>-</i>	<i>6</i>	<i>3</i>	<i>13</i>
God (אל)	-	-	-	1	1
Totaal	15	3	8	10	

¹²⁵ Dit i.t.t. Vanoni (1978), p. 22-25. Overigens is het bij Vanoni (1978), p. 23 opvallend dat hij לאלהים in 3:3 als een aparte godsnaam neemt, maar in andere gevallen waar een voorzetsel voor een godsnaam staats (zoals bijvoorbeeld באלהים in 3:5) deze godsnaam niet apart neemt.

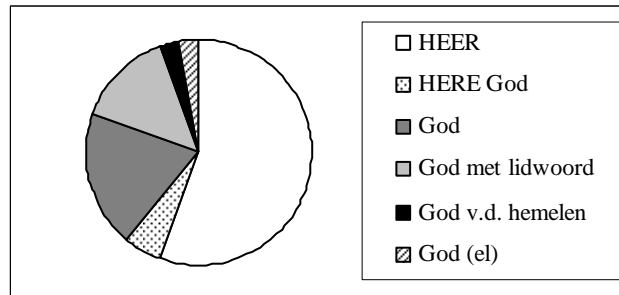
¹²⁶ Zie ook Gerhards (2006), p. 26-32; Jeremias (2007), p. 104-105.

¹²⁷ De 'H' in de tabellen staat voor 'hoofdstuk'.

¹²⁸ Wanneer in tabellen en grafieken hoofdstuk twee staat, worden hiermee enkel die drie verzen bedoeld die niet tot de psalm van hoofdstuk twee behoren.

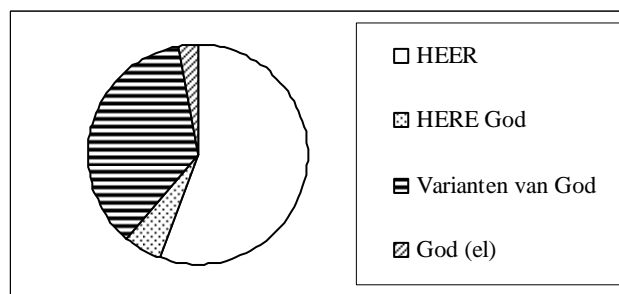
Wanneer geprobeerd wordt een antwoord te vinden op de vraag wat de betekenis is van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona voor het boek Jona, wordt allereerst gekeken naar de afzonderlijke godsnamen (tabel 1a en grafiek 1a).

Grafiek 1a: De godsnamen in het boek Jona afzonderlijk

Echter, de godsnaam אֱלֹהִים (God) komt in drie verschillende vormen naar voren. Om tot een goede conclusie te komen, moet daarom naast het gebruik van de afzonderlijke godsnamen ook gekeken worden naar de totaliteit van alle varianten van אֱלֹהִים. Hieronder vallen de godsnamen אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם en אֱלֹהֵי יְהוָה (HERE God) wordt hierbij niet meegerekend, omdat dit een godsnaam is die bestaat uit twee verschillende godsnamen en als gevolg hiervan een aparte godsnaam vormt.

Grafiek 1b: De godsnamen in het boek Jona met daarin varianten van אֱלֹהִים samengenomen

Wanneer gekeken wordt naar het gebruik van de godsnamen in de verschillende hoofdstukken, kunnen nog geen harde conclusies getrokken worden. Daarvoor bestaat nog te weinig gegevens. Wel wordt al duidelijk dat de godsnaam יְהוָה verreweg het meeste gebruikt wordt, met name in hoofdstuk één (tabel 1a). Alleen in hoofdstuk drie komt de godsnaam אֱלֹהִים vaker voor, zeker wanneer er gekeken wordt naar de totaliteit van de godsnaam (dus bij het samennemen van de godsnamen אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם en אֱלֹהֵי יְהוָה) (tabel 1a). Duidelijk

wordt echter ook dat er in het boek Jona behoorlijk wat godsnamen met een variant van אֱלֹהִים gebruikt worden (grafiek 1b).

Wat ook opvalt is dat drie van de zes godsnamen maar één of twee keer voorkomen. Het gaat dan om God van de hemelen (אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם) (1:9), HERE God (יְהוָה אֱלֹהִים) (2:2 en 4:6), en God (אֵל) (4:2) (tabel 1a).

Tabel 1b: De afwisseling tussen de verschillende godsnamen¹²⁹

Plaats	יהוה	אֱלֹהִים (ה)	אֵל
1:1	X		
1:3 (2x)	X (2x)		
1:4	X		
1:5		X	
1:6 (2x)		X (2x)	
1:9	X	X (met toevoeging הַשָּׁמַיִם)	
1:10	X		
1:14 (3x)	X (3x)		
1:16 (2x)	X (2x)		
2:1	X		
2:2	X	X	
2:11	X		
3:1	X		
3:3a	X		
3:3b		X	
3:5		X	
3:8		X	
3:9		X	
3:10 (2x)		X (2x)	
4:2a (2x)	X (2x)		
4:2b			X
4:3	X		
4:4	X		
4:6	X	X	
4:7		X	
4:8		X	
4:9		X	
4:10	X		

¹²⁹ Wanneer er sprake is van verschillende godsnamen in één vers, wordt dit aangegeven met a (eerste deel van het desbetreffende vers) of b (tweede deel van het desbetreffende vers). Wanneer de godsnamen echter direct achter elkaar staan, staat dit aangegeven in dezelfde rij.

Opvallend is dat, hoewel er wel sprake is van afwisseling tussen de verschillende godsnamen, er in grotere delen van het verhaal geen afwisseling is (tabel 1b).¹³⁰

Meerdere bronnen?

Het is mogelijk dat het gebruik van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona verklaard wordt door te stellen dat het boek Jona teruggaat op meerdere auteurs. Elke auteur zou dan een andere naam voor God gebruikt hebben. Uiteindelijk zouden al deze losse stukken door een redacteur tot één geheel zijn gemaakt.¹³¹ Wanneer dit de verklaring zou zijn voor het gebruik van de verschillende godsnamen is verder onderzoek overbodig. Hoogstens zou nog gekeken kunnen worden welk stuk uit het boek Jona van welke auteur afkomstig is. Volgens bovenstaand idee is er een redacteur geweest die van allerlei losse verhalen één lopend verhaal heeft gemaakt. Wanneer de redacteur echter een goed lopend geheel had willen maken, had hij er goed aan gedaan, en was het zelfs logisch geweest, om consequent dezelfde godsnaam te gebruiken. Dat is niet gebeurd. Er is bovendien nog een reden waarom er zeer waarschijnlijk meer zit achter het gebruik van de verschillende godsnamen dan verschillende auteurs die elk hun eigen godsnaam gebruikten. De verschillende godsnamen worden namelijk door elkaar gebruikt, terwijl er los van het gebruik van verschillende godsnamen verder geen grote onduidelijkheden (wat het gebruik van verschillende auteurs aannemelijker zou maken) in de tekst staan. Er zijn dus nog meer gegevens nodig om te kunnen bepalen wat de reden is van de afwisseling tussen de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona.

¹³⁰ Zie ook Mulzer (2002), p. 47.

¹³¹ Zo gaat Böhme ervan uit dat het boek Jona samengesteld is uit vier delen: de twee hoofddelen zijn een (ouder) deel dat door een Jahwist, een auteur die de godsnaam יהוה gebruikt, geschreven is en een (jonger) deel dat door een Elohist, een auteur die de godsnaam אלהים gebruikt, geschreven is. Daarnaast is er ook nog sprake van een bron die aanvullend is aan de Jahwist en is er ook nog een redactionele (Elohistische) bron. Böhme (1887), p. 224-284. Voor andere 'meerbronnen theorieën', zie Döllner (1912), p. 5-13; Schmidt (1905), p. 285-310; Schmidt (1976), p. 18-32. De ideeën van deze laatste auteur worden in het vervolg van deze scriptie nog behandeld. Zoals te zien is, zijn vooral in de oudere literatuur 'meerbronnen theorieën' te vinden.

Hoofdstuk 5:

Het gebruik van de godsnamen door de verschillende personages

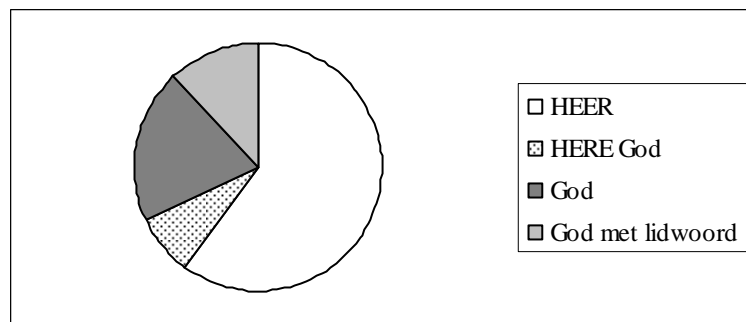
Het in kaart brengen van de gegevens over het gebruik van de verschillende godsnamen door de afzonderlijke personages geeft veel informatie over het afwisselend gebruik van de godsnamen in het boek Jona.

Tabel 2: Gebruik godsnamen personages per hoofdstuk

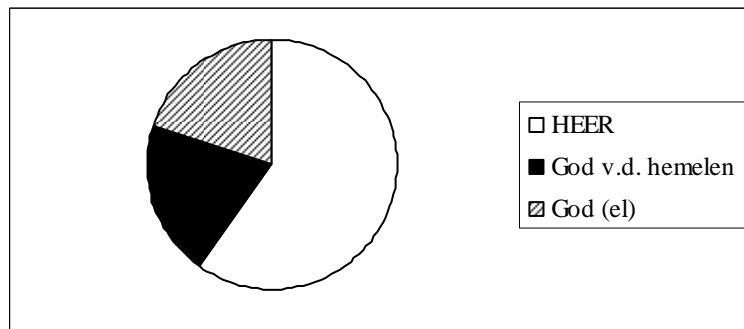
Woord	Verteller	Jona	Zeelieden	Nineve
HEER (יהוה)	H1 (8x), H2 (2x), H3 (2x), H4 (3x)	H1 (1x), H4 (2x)	H1 (2x)	
HERE God (יהוה אלהים)	H2 (1x), H4 (1x)			
God (אלהים)	H1 (1x), H3 (2x), H4 (2x)		H1 (1x)	H3 (1x)
God m. lidw. (האלהים)	H3 (2x), H4 (1x)		H1 (1x)	H3 (1x)
God v.d. hemelen (אלהי השמים)		H1 (1x)		
Totaliteit varianten God (אלהים)	H1 (1x), H3 (4x), H4 (3x)	H1 (1x)	H1 (2x)	H3 (2x)
God (אל)		H4 (1x)		

Wanneer gekeken wordt wie wanneer welke godsnaam gebruikt, vallen verschillende dingen op. Als eerste wordt duidelijk dat iedereen, behalve de woordvoerder van Nineve, de godsnaam יהוה (יהוה) gebruikt (tabel 2). Geheel onlogisch is dit niet, aangezien al eerder is aangetoond (tabel 1a en grafiek 1a) dat deze godsnaam het meest voorkomt.

Grafiek 2: Gebruik afzonderlijke godsnamen verteller

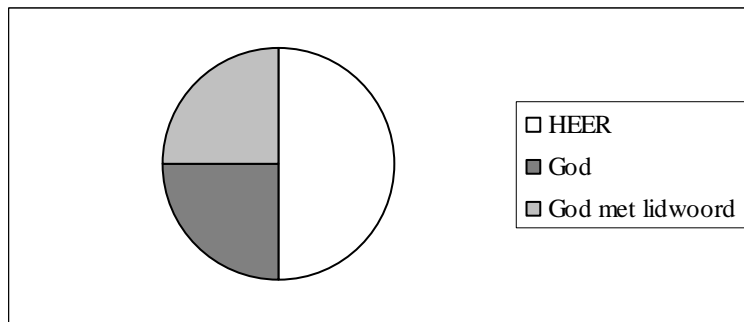

Grafiek 3: Gebruik afzonderlijke godsnamen Jona

Met name de verteller gebruikt vaak de godsnaam יהוה (grafiek 2). Procentueel gezien gebruiken Jona en de verteller echter even vaak יהוה (grafiek 2 en 3). De verteller is ook degene die de meest verschillende godsnamen gebruikt (tabel 2).

Grafiek 4: Gebruik afzonderlijke godsnamen zeelieden

Bij de zeelieden wordt de helft van de keer een godsnaam gebruikt met daarin iets van אלהים (grafiek 4), terwijl Jona en de verteller meer יהוה gebruiken dan een godsnaam met אלהים erin (grafiek 2 en 3).

Het is opvallend om te zien welke godsnamen de verteller aan Jona toebedeelt. Hoewel hij door het hele boek heen een hoofdrol vervult, gebruikt hij maar vijf keer een godsnaam. Hij gebruikt daarvoor drie verschillende godsnamen. Twee van de drie namen, namelijk God van de hemelen (אלהי השמים) en God (אל), worden niet door de anderen gebruikt en worden door Jona ook maar één keer gebruikt (tabel 2).

Hoofdstuk 6: Context waarin de godsnamen gebruikt worden

Om een duidelijk antwoord te krijgen op de vraag waarom in het boek Jona verschillende godsnamen gebruikt worden, is het uiteraard ook van groot belang, naast al het voorgaande onderzoek, om te onderzoeken wie wanneer welke godsnaam gebruikt. Pas wanneer in kaart wordt gebracht in welke context een bepaalde godsnaam gebruikt wordt, kan mogelijk een systeem ontdekt worden wanneer welke godsnaam wanneer gebruikt wordt.

Tabellen

In onderstaand overzicht wordt aangegeven welke godsnaam in welke context door welke persoon gebruikt wordt.

Tabel 3a: De godsnaam HEER (יהוה)

Persoon	Context	Plaats
Verteller	De HEER zegt iets tot Jona ¹³²	1:1 3:1 3:3 4:4 4:10
	Jona vlucht weg	1:3 (2x) 1:10
	De HEER werpt een wind	1:4
	Mannen op schip roepen tot de HEER ¹³³	1:14
	Mannen op schip vrezen na gebed de HEER en slachten de HEER een slachtoffer	1:16 (2x)
	De HEER wijst een vis toe	2:1
	De HEER spreekt tot de vis	2:11
	Jona roept tot de HEER ¹³⁴	4:2
Zeelieden	Roepen tot de HEER	1:14 (2x)
Jona	Zegt dat hij de HEER vreest	1:9
	Roept tot de HEER	4:2 4:3

Tabel 3b: De godsnaam HERE God (יהוה אלהים)

Persoon	Context	Plaats
Verteller	Jona roept tot de HERE (zijn) God	2:2
	De HERE God wees Jona een plant toe	4:6

Tabel 3c: De godsnaam God (אלהים)

Persoon	Context	Plaats
Verteller	Zeelieden schreeuwen naar hun God ¹³⁵	1:5

¹³² Bij 1:1, 3:1 en 3:3 is er sprake van een combinatie van יהוה met דבר. Bij 4:4 en 4:10 is er sprake van een combinatie van אמר met יהוה.

¹³³ Hier wordt het werkwoord קרא gebruikt.

¹³⁴ Hier wordt het werkwoord פלל gebruikt.

¹³⁵ Hier wordt het werkwoord זעק gebruikt.

	Nineve is een grote stad voor God	3:3
	De mannen van Nineve geloofden in God	3:5
	God wees een gloeiende hete wind toe	4:8
	God spreekt tot Jona ¹³⁶	4:9
Zeelieden	Jona moet opstaan en tot zijn God roepen ¹³⁷	1:6
Woordvoerder Nineve	Inwoners Nineve moeten met kracht tot God roepen ¹³⁸	3:8

Tabel 3d: De godsnaam God met lidwoord (הַאֱלֹהִים)

Persoon	Context	Plaats
Verteller	De God zag dat de inwoners van Nineve zich omgekeerd hadden	3:10
	De God wijst de plant een worm toe	4:7
Zeelieden	Mogelijk herdenkt de God als Jona roept	1:6
Woordvoerder Nineve	Mogelijk keert de God zich om	3:9

Tabel 3e: De godsnaam God van de hemelen (אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם)

Persoon	Context	Plaats
Jona	Zegt dat hij de God van de hemelen vreest die de zee en het droge land gemaakt heeft	1:9

Tabel 3f: De godsnaam God (אֵל)

Persoon	Context	Plaats
Jona	Zegt dat God een genadig en meelevend God is	4:2

Toelichting tabellen

Bij voorgaand onderzoek vallen de volgende dingen op:

- De verteller gebruikt in principe de godsnaam יהוה (tabel 3a).
- De zeelieden gebruiken in eerste instantie (een vorm van) אֱלֹהִים (tabel 3c en 3d). Vanaf 1:10 gebruiken ze echter יהוה (tabel 3a). Het is opvallend dat zij dit doen nadat Jona verteld heeft welke God hij dient.
- Wanneer het over de inwoners van Nineve gaat, wordt (een vorm van) אֱלֹהִים gebruikt (tabel 3c en 3d).

¹³⁶ Er is hier sprake van een combinatie van אֱלֹהִים met אמר.

¹³⁷ Hier wordt het werkwoord קרא gebruikt.

¹³⁸ Hier wordt het werkwoord קרא gebruikt.

Een aantal zaken blijven echter nog onduidelijk. Verklaard moet in ieder geval nog worden waarom:

- Jona de godsnamen אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם (1:9) en אֱל (4:2) gebruikt (tabel 3e en 3f).
- de verteller de godsnaam יְהוָה אֱלֹהִים gebruikt (2:2 en 4:6) (tabel 3b).
- er onderscheid gemaakt wordt tussen אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים (tabel 3c en 3d).
- er bij het werkwoord מָנָה (toewijzen), dat vier keer gebruikt wordt in het verhaal, vier verschillende godsnamen gebruikt worden, namelijk יְהוָה die een vis toewijst, die Jona vervolgens opslokt (2:1), יְהוָה אֱלֹהִים die Jona een plant toewijst (4:6), הָאֱלֹהִים die een worm aan de plant toewijst (4:7) en אֱלֹהִים die een gloeiende hete wind toewijst (4:8) (tabel 3a, 3b, 3c en 3d).
- in 4:9 de godsnaam אֱלֹהִים gebruikt wordt door de verteller wanneer hij (God) iets zegt tot Jona. In andere gevallen wordt namelijk de godsnaam HEER (יְהוָה) gebruikt (tabel 3a en 3c).
- er bij de vraag van God aan Jona of hij (Jona) terecht boos is twee verschillende godsnamen gebruikt worden, namelijk יְהוָה (4:4) en אֱלֹהִים (4:9) (tabel 3a en 3c).¹³⁹

Wat bij de hierboven genoemde opsommingen opvalt, is dat er met name problemen zijn met godsnamen die in het laatste hoofdstuk van het boek Jona staan. In dat laatste hoofdstuk komt tien keer een godsnaam voor en bij vijf van die tien godsnamen lijkt het gebruik ervan niet gemakkelijk verklaard te kunnen worden.

¹³⁹ Zie ook Kidner (1970), p. 127.

Hoofdstuk 7: Het afwisselend gebruik van אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים

Opvallend in de Hebreeuwse tekst van het bijbelboek Jona is de afwisseling tussen de godsnamen אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים (dus de afwisseling tussen God zonder en God met lidwoord). Wat opvalt is dat in de hoofdstukken één en drie iedere keer wanneer הָאֱלֹהִים gebruikt wordt er sprake lijkt te zien van berouw of omkering. Echter, in 4:7 wordt ook de godsnaam אֱלֹהִים gebruikt, terwijl het hier niet om berouw gaat. Nu zou het natuurlijk mogelijk kunnen zijn dat het onderscheid tussen הָאֱלֹהִים en אֱלֹהִים niet bewust gemaakt is,¹⁴⁰ maar er lijkt toch een bepaalde strategie achter te zitten.

Oplossing één: soortnaam en eigennaam

Vanoni geeft aan dat wanneer er sprake is van הָאֱלֹהִים de godsnaam altijd een subject is en waarschijnlijk als appellativum, dus als soortnaam in plaats van eigennaam, gezien moet worden. Bij יהוה is er altijd sprake van een eigennaam. Lastiger te bepalen is hoe אֱלֹהִים opgevat moet worden. Mogelijk ook als eigennaam.¹⁴¹ Mulzer stelt echter dat אֱלֹהִים (evenals אֱל) primair appellatief is. (Een uitzondering hierop is 3:5, waar אֱלֹהִים wel een eigennaam zou kunnen zijn.¹⁴²) Ook volgens Ringgren is אֱלֹהִים vooral appellatief, met name wanneer er alleen אֱלֹהִים staat, dus zonder toevoeging.¹⁴³ God met lidwoord (הָאֱלֹהִים) verduidelijkt volgens Mulzer iets en slaat ergens op terug, namelijk op een daarvoor appellatief gebruikte אֱלֹהִים. In 1:6 is dat de door Jona vereerde God (genoemd in 1:5 en 6), in 3:9-10 de God die in 3:8 genoemd is.¹⁴⁴ Mulzer stelt dat voor 4:7 deze redenatie niet op zou gaan.

Het probleem met Vanoni en Mulzer is echter, dat hun (tegenstrijdige) stellingen (zoals die hierboven weergegeven zijn), niet met argumenten onderbouwd worden. Het is dan ook lastig om te bepalen of één van beide opvattingen juist is.

¹⁴⁰ Jeremias (2007), p. 104-105.

¹⁴¹ Vanoni (1978), p. 23-24.

¹⁴² Mulzer (2002), p. 45, 49.

¹⁴³ Ringgren (1973), p. 295, 300.

¹⁴⁴ Mulzer (2002), p. 48-52.

Oplossing twee: terugverwijzen

Mulzer vindt dat bovenstaand systeem niet mogelijk is, daar het systeem niet sluitend is, omdat hoofdstuk vier er niet bij past.¹⁴⁵ In feite doet hij echter precies hetzelfde. Mulzer geeft namelijk aan dat voor wat betreft Jona 1-4:4 de godsnamen zich (vooral) richten op de vertelcontext. Zij zijn dus van stilistisch belang.¹⁴⁶ Maar aan het einde van het boek (dus Jona 4:4-11), zorgen de verschillende godsnamen juist voor een theologische uitspraak, in plaats van dat ze zich richten op de vertelkunst. Mulzer stelt zelfs dat hier, in tegenstelling tot het eerste deel van het boek Jona, de godsnamen uitwisselbaar zijn. Hoewel in dit gedeelte dezelfde godsnamen gebruikt worden als in het eerste gedeelte, hebben ze in 4:4-11 een andere betekenis dan in 1-4:4.¹⁴⁷ Net zoals Vanoni legt Mulzer niet uit waarom hij tot deze conclusie gekomen is en net zoals bij Vanoni is bij Mulzer het systeem niet sluitend, omdat het systeem niet voor het gehele boek geldt.

Wat uit het hierboven geschetste beeld naar voren komt, is dat moeilijk, dan wel helemaal niet, te bepalen is of **הַאֱלֹהִים** (ה) in een bepaalde situatie appellatief is of als eigennaam opgevat moet worden. Er is geen eenduidigheid hierover en bovendien lijken er ook geen duidelijke argumenten te zijn.¹⁴⁸ Mulzer lijkt echter wel een goede voorzet te geven aangaande een oplossing voor het probleem van de afwisseling tussen **הַאֱלֹהִים** en **הָאֱלֹהִים**, waar ook het **הָאֱלֹהִים** van 4:7 onder kan vallen (hetgeen niet mogelijk was wanneer uitgegaan wordt van de redenering dat er bij het gebruik van **הָאֱלֹהִים** sprake is van berouw of omkering). Hij meent namelijk dat, zoals hierboven al is aangegeven, God met lidwoord (**הָאֱלֹהִים**) iets verduidelijkt en terugslaat op een appellatief gebruikte **הַאֱלֹהִים**. Voor 4:7 zou deze redenatie volgens Mulzer niet opgaan: volgens hem is er bij 4:7 namelijk geen sprake van een appellatief gebruikte **הַאֱלֹהִים**.¹⁴⁹ Zoals hierboven echter al is aangegeven, lijkt het maken van een onderscheid van een al dan niet appellatief gebruikte godnaam niet erg zinvol te zijn. Daarmee is echter het argument van Mulzer niet waardeloos. Hij verklaart namelijk ook dat **הָאֱלֹהִים** steeds terugslaat op het voorgaande en dat lijkt goed mogelijk te zijn. Ook bij 4:7. In dat geval zou **הָאֱלֹהִים** namelijk terugslaan op het in het vers daarvoor genoemde **הַאֱלֹהִים** יהוה.

¹⁴⁵ Zie ook Mulzer (2002), p. 47.

¹⁴⁶ Mulzer (2002), p. 47-49, 52.

¹⁴⁷ Mulzer (2002), p. 49-52.

¹⁴⁸ Zie ook Gerhards (2006), p. 26.

¹⁴⁹ Mulzer (2002), p. 49-51.

Oplossing drie: sociaal ontwikkelde personen

Magonet geeft weer een andere verklaring waarom **הַאֱלֹהִים** gebruikt wordt. **הַאֱלֹהִים** wordt gebruikt door de kapitein op het schip en de koning van Nineve. Wellicht behoren zij tot de meer sociaal ontwikkelde personen en erkenden zij, als leiders van de heidense wereld, het feitelijke bestaan van een ‘opper God’, die zij **הַאֱלֹהִים** noemden.¹⁵⁰ Op deze manier is een sluitende verklaring gevonden voor het gebruik van de verschillende godsnamen in de hoofdstukken één tot en met drie, maar niet voor hoofdstuk vier.

Overigens zijn er ook commentatoren die elke vorm van **אֱלֹהִים** op een hoop gooien en geen onderscheid maken tussen de verschillende vormen.¹⁵¹

¹⁵⁰ Magonet (1983), p. 35.

¹⁵¹ Zie bijv. Gerhards (2006), p. 26-27; Jeremias (2007), p. 104-105.

Hoofdstuk 8: Het vullen van de gaten

Samenvatting voorgaand onderzoek

Voorgaand onderzoek heeft laten zien dat, zeker wanneer het afwisselend gebruik van הַאֱלֹהִים en אֱלֹהִים geen problemen meer lijkt te geven, er met name problemen zijn met het laatste hoofdstuk van het boek Jona. Het eerste en derde hoofdstuk leveren minder problemen op: de godsnaam יהוה lijkt te worden gebruikt voor de God van de Israëlieten, oftewel de God van Jona, en de godsnaam הַאֱלֹהִים voor diegenen die de God van de Israëlieten niet kennen (de niet-Israëlieten). Dit heeft tot gevolg dat de mannen van het schip de HEER eerst nog niet kennen (1:5 en 6) en daarom de godsnaam הַאֱלֹהִים gebruiken. Maar wanneer Jona hen zijn God bekend maakt (1:9), gebruiken ze ook de godsnaam יהוה (vanaf 1:10).¹⁵² Overigens is het opvallend dat Jona aan de zeelieden meer over God vertelt dan aan de inwoners van Nineve. De zeelieden krijgen zelfs meer te horen dan waar ze om gevraagd hadden.¹⁵³ Ook opvallend is het gebruik van אֱלֹהִים in Jona 3:5. Daar staat dat de Ninevieten in God (אֱלֹהִים) geloofden, maar in het OT staat doorgaans dat mensen in יהוה geloven.¹⁵⁴ Dit verschil is te verklaren vanuit bovenstaand systeem. Het gaat hier immers om de Ninevieten, die de God van Israël niet kennen en als gevolg daarvan de godsnaam אֱלֹהִים gebruiken.

Velen gaan ervan uit dat hoofdstuk twee ook weinig problemen oplevert.¹⁵⁵ Maar toch is het zo dat bepaalde delen uit hoofdstuk twee ook voor moeilijkheden zorgen. In het geval dat de psalm niet bij het onderzoek betrokken wordt, geven namelijk twee van de drie (!) godsnamen een probleem: het werkwoord מָנָה (dat steeds met een andere godsnaam staat) komt voor in Jona 2:1 en uit Jona 2:2 wordt niet direct duidelijk waarom de verteller hier de godsnaam אֱלֹהִים יהוה gebruikt in plaats van het verwachte יהוה. Toegegeven moet wel worden dat het gebruik van יהוה in 2:1 op zich niet vreemd is, daar de verteller aan het woord is en het over de God van Jona gaat en dus de godsnaam יהוה logisch is. Het wordt pas ingewikkeld wanneer blijkt dat bij de andere keren dat hetzelfde werkwoord מָנָה gebruikt wordt, andere

¹⁵² Zie ook Jeremias (2003), p. 111; Lacocque & Lacocque (1989), p. 41; Lichtert (2003), p. 249; Mulzer (2002), p. 47, 51-52; Opgen-Rhein (1997), p. 132-133; Vanoni (1978), p. 24. Vgl. Jeremias (2007), p. 104-105; Schmidt (1976), p. 18-19; Van der Woude (1978), p. 25-26.

¹⁵³ Jeremias (2007), p. 87.

¹⁵⁴ Sasson (1990), p. 243-244.

¹⁵⁵ Gerhards (2006), p. 26-32; Jeremias (2003), p. 110-112; Jeremias (2007), p. 104-105; Magonet (1983), p. 34-35; Mulzer (2002), p. 45-62; Opgen-Rhein (1997), p. 132-133. Lacocque & Lacocque signaleren het probleem wel, maar zien het niet als een probleem en geven er dus ook geen verklaring voor. Lacocque & Lacocque (1989), p. 41.

godsnamen genoemd worden. Zelfs wanneer het gebruik van de godsnaam in Jona 2:1 (in eerste instantie) logisch lijkt te zijn, blijft toch nog steeds het andere punt over, namelijk dat de godsnaam יהוה אֱלֹהִים gebruikt wordt in Jona 2:2.

Wanneer het voorgaande even buiten beschouwing wordt gelaten zijn er in de eerste hoofdstukken weinig problemen. Uit bovenstaand systeem zou dan duidelijk worden dat de mannen van Nineve, in tegenstelling tot de zeelieden, de God van Jona (יהוה) niet leren kennen, omdat zij de godsnaam אֱלֹהִים blijven gebruiken. Wel moet nog duidelijk worden waarom Jona in 1:9 het over de God van de hemelen heeft.

God van de hemelen

Om duidelijkheid te krijgen over het hoe en wat van de term God van de hemelen (הַשָּׁמַיִם אֱלֹהֵי), is concordantieonderzoek noodzakelijk.

Tabel 4: Concordantieonderzoek God van de hemelen

Plaats	Vorm	Met of zonder יהוה ervoor
Genesis 24:3* ¹⁵⁶	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met
Genesis 24:7	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met
2 Kronieken 36:23	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met
Ezra 1:2	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met
Ezra 5:11*, 12	אֱלֹהֵי שָׁמַיִן	Zonder
Ezra 6:9, 10	אֱלֹהֵי שָׁמַיִן	Zonder
Ezra 7:12, 21, 23	אֱלֹהֵי שָׁמַיִן	Zonder
Nehemia 1:4	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Zonder
Nehemia 1:5	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met
Nehemia 2:4, 20	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Zonder
Psalms 136:26	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Zonder
Daniël 2:18, 19, 37, 44	אֱלֹהֵי שָׁמַיִן	Zonder
Jona 1:9	אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם	Met

Opvallend is dat bovenstaande teksten allemaal late teksten zijn, met uitzondering van de teksten in Genesis. Mogelijk wijst het feit dat de rest allemaal wel laat gedateerd worden erop, dat (een gedeelte van) Gen. 24:3 en 7 later ingevoegd is of wellicht is dit een teken dat ook Genesis laat gedateerd moet worden.

¹⁵⁶ Wanneer er bij een tekst een asterisk staat, betekent dit dat er weliswaar ‘God van de hemelen’ (אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם) staat, maar dat er nog iets aan toegevoegd is, namelijk ‘God van de aarde’ (אֱלֹהֵי הָאָרֶץ), waardoor de volgende godsnaam ontstaat: ‘God van de hemelen en God van de aarde’ (אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ).

De vorm zoals God van de hemelen in 1:9 naar voren komt, dus masculinum pluralis, komt maar negen keer voor in het OT (tabel 4). Het is opvallend om te zien dat dit meestal, namelijk zes van de negen keer, gebeurt in combinatie met de godsnaam יהוה (tabel 4). Dit is ook het geval in Jona 1:9. Bij twee van de negen keer is er echter ook nog sprake van een toevoeging. Na God van de hemelen volgt dan nog ‘God van de aarde’ (הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ) (אֱלֹהֵי) (tabel 4). Mogelijk is de term God van de hemelen een verkorting van de term ‘God van de hemelen en de aarde’ of een variant daarop.¹⁵⁷ Naast de vorm אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם komt God van de hemelen ook nog voor in het enkelvoud: אֱלֹהֵי שָׁמַיִן. Deze vorm komt in het OT elf keer voor en staat nooit in combinatie met de godsnaam יהוה (tabel 4). Tenslotte komt ook אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם nog voor (tabel 4). Al met al kan dus gesteld worden dat de vorm en de godsnamen eromheen zoals die in Jona 1:9 voorkomt, namelijk אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם met de godsnaam יהוה ervoor en zonder toevoeging van de woorden וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ, maar vijf keer voorkomt in het OT (tabel 4).¹⁵⁸ Wat opvalt wanneer deze teksten bekeken worden, is dat bij alle vijf de teksten er sprake is van een directe rede. In Genesis is Abraham aan het woord, in 2 Kronieken en het boek Ezra (het gaat hier om dezelfde tekst) Kores (of Cyrus, zoals het in de NBV staat), in het boek Nehemia is Nehemia aan het woord en in het boek Jona Jona.¹⁵⁹

Overigens komt het wel vaker voor dat vermeld wordt dat God de hemelen gemaakt heeft¹⁶⁰ of in de hemelen woont,¹⁶¹ maar hierbij wordt niet de godsnaam אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם gebruikt.

Bovenstaand concordantieonderzoek laat zien dat אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם in het OT over het algemeen alleen voorkomt wanneer er sprake is van (een gesprek met) niet-joden. Daarnaast wordt het ook gebruikt door Perzische ambtenaren ter aanduiding van יהוה.¹⁶²

De meeste keren dat de term God van de hemelen in het OT voorkomt, is dat in een Aramese context.¹⁶³ Ook in Jona 1:9 lijkt dit het geval te zijn: “The sailors to whom Jonah identified

¹⁵⁷ Andrews (1964), p. 49; Houtman (1974), p. 73. Zie voor andere verklaringen Andrews (1964), p. 50-53.

¹⁵⁸ Het gaat dan dus om Gen. 24:7, 2 Kron. 36:23, Ezra 1:1, Neh. 1:5 en Jona 1:9.

¹⁵⁹ Overigens geldt dit ook voor de keren dat de godsnaam יהוה niet voor ‘God van de hemelen’ staat en voor de toevoeging ‘en de God van de aarde’.

¹⁶⁰ Zie bijv. Gen. 1:1, 2:4, 2 Kon. 19:15, 2 Kron. 2:12, Jes. 37:16.

¹⁶¹ Zie bijv. Deut. 4:39, Joz. 2:11, 1 Kon. 8:23, 2 Kron. 20:6, Job 22:12, Ps. 14:2, Ps. 115:3, Pred. 5:1.

¹⁶² Zie ook Houtman (1974), p. 72.

¹⁶³ Andrews (1964), p. 46; Wolff (1977), p. 91.

Yahweh as “the God of the heavens” would probably be considered familiar with Aramaic for its value as a language of international commerce.”¹⁶⁴

אלהי השמים past goed in het boek Jona. Zoals eerder vermeld, is het een term die vaker voorkwam in de Perzische tijd.¹⁶⁵ Deze term is ook typerend “voor de Perzische kanselarijtaal en komt met uitzondering van Gen. 24:7¹⁶⁶ alleen in de na-exilische geschriften van het O.T. en in de Elefantine-papyri voor.”¹⁶⁷ In het OT en de papyri is deze term terug te vinden wanneer Perzische koningen/ambtenaren naar יהוה verwijzen (2 Kron. 36:23, Ezra 1:2, 6:9-10, 7:12, 21 en 23), bij joden in de Perzische dienst (Neh. 1:4-5, 2:4 en 20) en wanneer joden spreken tot Perzische ambtenaren (Ezra 5:11-12) en dus ook wanneer er gesproken wordt tot vreemden, zoals in het boek Jona het geval is.¹⁶⁸ Het is niet vreemd dat deze term pas na de ballingschap ontstond. Pas toen het volk Israël zich vermengde met andere volken ontstond de noodzaak om een voor niet-Israëlitische mensen begrijpelijke godsnaam te hebben, die duidelijk maakte wat voor God de Israëlieten hadden.¹⁶⁹ De term אלהי השמים werd vaak gebruikt om aan te geven dat יהוה de hoogste God is, die alle macht heeft, maar kon ook gebruikt worden als analogie van ‘heer van de hemelen’.¹⁷⁰ Vermoedelijk wil Jona in 1:9 het eerste aangeven.¹⁷¹

Moeilijkheden al bij hoofdstuk drie?

Toch is niet iedereen het met de stelling eens dat de moeilijkheden pas bij hoofdstuk vier beginnen. Schmidt signaleert bijvoorbeeld al bij hoofdstuk drie een probleem. Hoofdstuk één is volgens hem nog redelijk eenvoudig uit te leggen: de auteur gebruikt de godsnaam יהוה voor de enige God. Het appellatief gebruikte אלהים gebruikt hij voor de God van de heidense zeelieden en voor de God van Jona wanneer de kapitein over de God van Jona spreekt en niet weet wie die God is. Vanaf hoofdstuk drie is echter het gebruik van de verschillende godsnamen volgens Schmidt niet gemakkelijk meer te verklaren. Met name het אלהים in 3:10 is volgens hem moeilijk uit te leggen. In het licht van hoofdstuk één zou daar namelijk

¹⁶⁴ Andrews (1964), p. 46.

¹⁶⁵ Zie hoofdstuk één in deze scriptie.

¹⁶⁶ Zie voor meer gegevens over het gebruik van God van de hemelen in Genesis Andrews (1964), p. 48-49.

¹⁶⁷ Van der Woude (1978), p. 25. Vgl. Andrews (1964), p. 45; Day (1990), p. 36; Gerhards (2006), p. 61-62; Houtman (1974), p. 68-69; Niehr (1999), p. 370-371; Wolff (1977), p. 92.

¹⁶⁸ Andrews (1964), p. 46-48; Van der Woude (1978), p. 25. Vgl. Stuart (1987), p. 461.

¹⁶⁹ Houtman (1974), p. 73.

¹⁷⁰ Andrews (1964), p. 53-57; Niehr (1999), p. 371; Stuart (1987), p. 461; Van der Woude (1978), p. 25.

¹⁷¹ Zie ook Wolff (1977), p. 92.

יהוה verwacht worden.¹⁷² Schmidt wil duidelijk maken dat het afwisselend gebruik van de godsnamen in hoofdstuk één en drie niet het enige verschil is in deze hoofdstukken. Er zijn meer verschillen te vinden, die verbonden zijn met het verschillend gebruik van de godsnamen:

“In Kap. 1 betont der Erzähler nachdrücklich, dass *Jahwe* die Ereignisse lenkt. Wenn Jona diesen Jahwe in 1 9 den Himmelsgott nennt, ‘der das Meer und das Trockene gemacht hat’, so bekennt er damit, dass Jahwe alle Macht zukommt. Am Schluß des Kapitels müssen sogar die heidnischen Matrosen Jahwe als den wahren und einzigen Gott anerkennen. So ist hier für den Erzähler Jahwe der einzig wirkliche Gott im Unterscheid zu den Göttern (sic) der Heiden. Ganz anders in Kap. 3. Die Nineviten wenden sich nicht wie die Matrosen an Jahwe, sondern sie glauben ‘dem Gott’ (3 5). Der König hofft, dass das angedrohte Unheil vielleicht ‘den Gott’ reuen wird (3 9). Nirgends findet sich auch nur die leiseste Andeutung, daß die Nineviten einen anderen Gott verehren als Jona. Der Unterschied zwischen Jahwe und den Göttern, zwischen der Verehrung des wahren Gottes und den Götzen, der für Kap. 1 konstitutiv ist, spielt hier keine Rolle.”¹⁷³

Schmidt gaat ervan uit dat אֱלֹהִים in hoofdstuk drie een algemene betekenis heeft. Als gevolg hiervan kan 3:10 dan ook verklaard worden, aangezien er maar één God (אֱלֹהִים) kan zijn die het lot van Nineve bepalen kan. Deze God is ook bij de Ninevieten bekend.¹⁷⁴ Schmidt houdt hier echter geen rekening met de eerder in deze scriptie besproken ideeën¹⁷⁵ dat de zeelieden Jahwe eerst nog niet kennen, maar later wel. Dit in tegenstelling tot de Ninevieten, die יהוה niet leren kennen. Wat Schmidt stelt, namelijk dat in 4:10 God als de God van de heidenen Jona beleert (er had volgens hem dan ook אֱלֹהִים moeten staan),¹⁷⁶ klopt niet, omdat in 4:10 de twist van 4:1-4 wordt voortgezet.¹⁷⁷ Het is wel degelijk mogelijk dat in (4:1-4 en) 4:10 de godsnaam יהוה gebruikt wordt, aangezien het hier gaat om de God zoals die in Israël gekend wordt. Het is in dit licht juist vreemd dat in 4:6-9 de godsnaam אֱלֹהִים gebruikt wordt.

¹⁷² Schmidt (1976), p. 18-23.

¹⁷³ Schmidt (1976), p. 23.

¹⁷⁴ Schmidt (1976), p. 24.

¹⁷⁵ Zie p. 35 in deze scriptie.

¹⁷⁶ Schmidt (1976), p. 22.

¹⁷⁷ Gerhards (2006), p. 32.

Schmidt maakt een ingewikkeld systeem met daarin allerlei passages uit het boek Jona die niet oorspronkelijk zouden zijn, maar later ingevoegd. Zo zouden delen van 3:4-10 niet in het oorspronkelijke verhaal thuishoren, zou de redacteur bepaalde passages, zoals vers 3a, herhaald hebben, om zo het verhaal sluitend te maken en zou een deel van 4:5 goed aansluiten bij 4:1, maar zouden de tussenliggende verzen weer uit een ander verhaal afkomstig zijn, het andere deel van 4:5 zou juist weer beter aansluiten op 4:4, enz.¹⁷⁸ Schmidt gaat hierin zover, dat de vraag oprijst of er bij hem nog wel sprake kan zijn van een bepaald systeem. Het schijnt eerder zo te zijn dat hij elke passage die hem niet logisch lijkt schrapt en zegt dat de desbetreffende passage later toegevoegd is.

Het vierde hoofdstuk versus de eerste drie hoofdstukken

Al met al lijkt het grote probleem toch vooral in hoofdstuk vier te zitten. Wat betreft de systemen die zijn bedacht is al geconcludeerd dat er niet één in zijn geheel (ook) opgaat voor hoofdstuk vier.

Met name het gebruik van אֱלֹהִים in 4:9 is onduidelijk. Waarom staat er hier אָמַר אֱלֹהִים in plaats van אָמַר יְהוָה? Maar ook bij 4:7-8 is onduidelijk waarom hier niet de godsnaam יְהוָה gebruikt wordt, terwijl het hier over de God van Jona gaat. Overigens is het opvallend dat de godsnaam אֱלֹהִים pas in Jona 4:8 pas voor het eerst helemaal alleen voorkomt¹⁷⁹ (dus zonder voorzetsel, suffix, enz.). Daarnaast komen er in hoofdstuk vier ook nog eens twee godsnamen voor die in de rest van het boek Jona nauwelijks of niet voorkomen, namelijk אֵל en אֱלֹהִים יְהוָה. Deze laatste is ook al in 2:2 genoemd (en komt in de psalm van hoofdstuk twee ook nog een keer voor).

Volgens Magonet blijkt uit de hoofdstukken één tot en met drie dat יְהוָה de God van Israël is, tevens de God van de hemelen, oftewel de hoogste God. De zeelieden en de Ninevieten hebben een aparte God, die zij אֱלֹהִים noemen. De zeelieden gebruiken later ook יְהוָה.¹⁸⁰ Tot zover is er weinigs nieuws. Maar dit systeem geldt niet voor hoofdstuk vier. Volgens Magonet is er voor dit laatste hoofdstuk een ander systeem nodig. In tegenstelling tot de andere commentatoren is Magonet de enige die duidelijk uitlegt waarom hoofdstuk vier apart genomen kan worden van de hoofdstukken één tot en met drie. Hij stelt dat het het meest

¹⁷⁸ Schmidt (1976), p. 24-32.

¹⁷⁹ Zie ook Mulzer (2002), p. 50.

¹⁸⁰ Magonet (1983), p. 34-35.

overtuigend zou zijn wanneer het hele boek Jona door één systeem uitgelegd zou kunnen worden, maar dit lijkt niet te doen te zijn. Het hebben van twee systemen is echter ook weer niet geheel onlogisch. In de hoofdstukken één tot en met drie doet Jona namelijk ‘zaken’ met de heidense wereld. In hoofdstuk vier handelt Jona echter met God.¹⁸¹ Vanuit dit licht gezien, is het te verklaren dat de godsnamen verschillend gebruikt worden. De vraag is echter wel of hoofdstuk twee niet beter zou passen bij hoofdstuk vier. In het tweede hoofdstuk lijkt Jona namelijk ook voornamelijk met God te ‘handelen’. De scheiding tussen de hoofdstukken één tot en met drie en hoofdstuk vier wordt wel weer ondersteund doordat bepaalde woorden veelvuldig voorkomen in de hoofdstukken één tot en met drie (en niet in hoofdstuk vier) en anderen in hoofdstuk vier (en niet in de hoofdstukken één tot en met drie). Het gaat dan om woorden als קום en קרא (hoofdstukken één tot en met drie) en טוב en מוּת (hoofdstuk vier).¹⁸²

Het werkwoord מנה

Het valt Magonet ook op dat in hoofdstuk vier bij bepaalde eigenschappen van God vaste godsnamen horen. Zo horen bij de godsnaam יהוה eigenschappen als medelijden, genade en lankmoedigheid. Bij (variaties op) de godsnaam אֱלֹהִים horen eigenschappen als tuchtigen en straffen.¹⁸³ Op deze manier lijkt het probleem opgelost te zijn dat bij het werkwoord מנה, dat in hoofdstuk vier drie keer voorkomt en in hoofdstuk twee ook een keer, vier (dus elke keer) verschillende godsnamen voorkomen. In 2:1 komt מנה met de godsnaam יהוה voor, in 4:6 met אֱלֹהִים, in 4:7 met הָאֱלֹהִים en in 4:8 met אֱלֹהִים. Jona 2:1 gaat erover dat de HEER een vis toewijst om Jona op te slokken. Deze vis zorgde ervoor dat Jona nog een kans krijgt: de HEER is hier genadig en dus is de godsnaam יהוה van toepassing. Jona 4:6 vertelt dat de HEER aan Jona een plant toeweest, die ten eerste voor Jona tot een schaduw was over zijn hoofd en ten tweede Jona bevrijdde van zijn boosheid. Het eerste is een eigenschap waar de godsnaam יהוה bij hoort, terwijl bij het tweede juist de godsnaam אֱלֹהִים hoort. Samen levert dat de godsnaam אֱלֹהִים op יהוה. In Jona 4:7 en 4:8 gaat het erom dat God een worm en een hete oostenwind toewijst. Bij beide teksten is er sprake van gevallen van tucht en is (een variatie van) de godsnaam אֱלֹהִים dus van toepassing.¹⁸⁴ Heel hoofdstuk vier kan op deze manier uitgelegd worden. Ook het probleem dat in Jona 4:4 de godsnaam יהוה wordt gebruikt

¹⁸¹ Magonet (1983), p. 37.

¹⁸² Magonet (1983), p. 37.

¹⁸³ Magonet (1983), p. 36.

¹⁸⁴ Magonet (1983), p. 36-37.

en in 4:9 de godsnaam אֱלֹהִים, terwijl dezelfde vraag wordt gesteld, is met dit systeem opgelost: “In the first part of the chapter, the initial question is posed bij YHWH, whom Jonah has berated as being too compassionate (...). With the final question, which contrasts Jonah’s selfishness with the compassion of God, we return again to the name YHWH. (...) This system is consistent with the change in name in the repeated question about Jonah’s anger: it is YHWH who speaks to Jonah’s petulant request to die, giving the prophet still the chance to admit that his anger is “bad”; and it is Elohim, after introducing the didactic device of the gourd, who asks him the same question the second time, extending it ironically to his concern about the gourd.”¹⁸⁵

Magonet geeft zo een sluitend systeem, al is het wel een hiaat dat hij bij de eerste drie hoofdstukken wel onderscheid maakt tussen אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים en bij het laatste hoofdstuk niet.

Van der Woude geeft de suggestie dat in 4:6 sprake is van יהוה אֱלֹהִים om zo de overgang van יהוה naar אֱלֹהִים in de tekst aan te geven.¹⁸⁶ De vraag blijft dan echter nog steeds staan waarom in 4:7-9 de godsnaam אֱלֹהִים gebruikt wordt.

Wat bij alle onderzoeken steeds goed in de gaten gehouden moet worden, is dat er op verschillende niveaus onderzoek gedaan wordt naar de betekenis van het gebruik van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona. Wanneer iemand op semantisch niveau onderzoek doet (zoals bijvoorbeeld Magonet¹⁸⁷) kan zo iemand niet zomaar vanuit zijn/haar eigen onderzoek iets zeggen over het onderzoek op bijvoorbeeld literair (zoals bijvoorbeeld Schmidt¹⁸⁸ en Böhme¹⁸⁹ doen) of structureel niveau (zoals bijvoorbeeld Opgen-Rhein¹⁹⁰ doet).¹⁹¹

¹⁸⁵ Magonet (1983), p. 36.

¹⁸⁶ Van der Woude (1978), p. 51.

¹⁸⁷ Magonet (1983).

¹⁸⁸ Schmidt (1976).

¹⁸⁹ Böhme (1887).

¹⁹⁰ Opgen-Rhein (1997).

¹⁹¹ Zie ook Lichtert (2003), p. 247; Magonet (1983), p. 33-38; Mulzer (2002), p. 47, 52-58.

Hoofdstuk 9: Twee aparte godsnamen

*De godsnaam **אל***

Weinig auteurs gaan diep in op het gebruik van de godsnaam **אל** in Jona 4:2. Vanoni vermeldt enkel dat het gebruik van deze godsnaam onderdeel is van de door Jona geciteerde belijdenisformule en legt dit verder niet uit.¹⁹² Mulzer stelt alleen dat deze godsnaam in Jona 4:2 verschijnt “in einem sprachlich vorgeprägten Zusammenhang”,¹⁹³ terwijl Jeremias en Gerhards deze godnaam niet eens noemen. Dit in tegenstelling tot Lichtert, die de godsnaam wel noemt, maar geen verklaring geeft voor het gebruik ervan.¹⁹⁴

De godsnaam **אל**, die zo’n 230 keer voorkomt in het OT,¹⁹⁵ is het equivalent van het gebruikelijke Semitische woord voor God(heid)¹⁹⁶ en staat vaak parallel met **אלהים**.¹⁹⁷ Vermoedelijk komt het van een stam die iets te maken heeft met ‘sterk zijn’¹⁹⁸ of met ‘voorrang hebben’.¹⁹⁹ Het is echter ook mogelijk dat de godsnaam **אל** afkomstig is van een “Verbalwurzel als Denominativ von einem ursprünglichen Subst. ‘il wie ‘im ‘Mutter’ oder šim ‘Name’.”²⁰⁰

Veel polytheïstische godsdiensten gebruikten ook het woord **אל**. Vaak werd **אל** dan gezien als een persoonlijk goddelijk figuur.²⁰¹ In de meeste gevallen wordt **אל** in het OT als eigenaam gebruikt en vermoedelijk is dit ook het geval in Jona 4:2.²⁰²

Opvallend is dat **אל** vaak direct gevolgd wordt door een bijvoeglijk naamwoord.²⁰³ Veel bijbelse namen hebben de godsnaam **אל** in zich. Deze godsnaam wordt met name veel gebruikt in de poëtische literatuur.²⁰⁴

¹⁹² Vanoni (1978), p. 23-24.

¹⁹³ Mulzer (2002), p. 49.

¹⁹⁴ Lichtert (2003), p. 250.

¹⁹⁵ Herrmann (1999), p. 274; Schmidt (1971), p. 142.

¹⁹⁶ Cross (1973), p. 259; Rose (1992), p. 1004. Vgl. ‘il (Ugaritisch) en ilu (Mesopotamisch).

¹⁹⁷ Gispen (1975), p. 279; Ringgren (1973), p. 291-292; Rose (1992), p. 1006.

¹⁹⁸ Anderson (1962), p. 411; Cross (1973), p. 261; Herrmann (1999), p. 274; Schmidt (1971), p. 142.

¹⁹⁹ Cross (1973), p. 261.

²⁰⁰ Cross (1973), p. 261.

²⁰¹ Cross (1973), p. 262-270; Rose (1992), p. 1004.

²⁰² Cross (1973), p. 276-279.

²⁰³ McLaughlin (2000), p. 515.

²⁰⁴ Anderson (1962), p. 411; Gispen (1975), p. 279.

In Jona 4:2 spreekt Jona over God (אל) die genadig en meelevend is, moeilijk boos te krijgen, vol van genade en berouw hebbend over het kwaad. Deze woorden werden door de Israëlieten gebruikt als belijdenis voor Gods volkomenheden.²⁰⁵ Mogelijk gebruikt Jona de belijdenis hier echter cynisch.²⁰⁶ Deze belijdenis komt in zijn geheel (met wat variaties) zeven keer voor in het OT.²⁰⁷ Delen ervan verschijnen vaker.²⁰⁸ Overigens is het opvallend dat bij die zeven keer veel verschillende godsnamen gebruikt worden. Zowel יהוה, אֱלֹהִים, אֱלֹהֵי, אֱלֹהֵי, אֱלֹהֵי als אל komen voor. Opmerkelijk is het verder om de overeenkomst te zien met Ugaritische teksten. Daaruit is namelijk gebleken dat ‘il gezien werd als barmhartige en genadig. Hij wordt ‘de welwillende, ‘il degene die medelijden heeft’ genoemd.²⁰⁹ Mogelijk komt de zinsnede in Jona 4:2 oorspronkelijk dus uit het Ugaritisch.²¹⁰

De godsnaam יהוה אֱלֹהִים

In Jona 2:2 en 4:6 verschijnt de godsnaam יהוה אֱלֹהִים. Deze godsnaam neemt in Genesis twee en drie een belangrijke plaats in, maar komt verder in het OT nauwelijks voor.²¹¹

Het is opvallend om te zien dat veel commentatoren ingaan op het gebruik van יהוה אֱלֹהִים in Jona 4:6, maar dat het gebruik ervan in Jona 2:2 nauwelijks genoemd, laat staan verklaard, wordt. Het gebruik van de godsnaam יהוה אֱלֹהִים in 4:6 laat volgens Vanoni de oplossing van het hele probleem met de godsnamen zien: deze godsnaam maakt duidelijk dat יהוה en אֱלֹהִים dezelfde zijn.²¹² De grote vraag hierbij is echter waarom deze godsnaam dan niet in het hele boek Jona gebruikt wordt en waarom, indien de auteur het bekendmaken van de naam אֱלֹהִים יהוה bewust tegen het einde van het boek pas geplaatst heeft, als ware het een clou, er in de verzen die volgen weer onderscheid gemaakt wordt tussen אֱלֹהִים (ה) en יהוה. Vanoni gaat hier niet op in, maar anderen wel. Zo zou het een bewust stijlmiddel van de auteur van het boek Jona zijn geweest om in het laatste hoofdstuk de godsnamen יהוה – אֱלֹהִים – יהוה אֱלֹהִים – אֱלֹהִים –

²⁰⁵ Gerhards (2006), p. 3; Roth (2005), p. 165; Schmidt (1976), p. 89; Vanoni (1978), p. 23-24; Van der Woude (1978), p. 53. Zie voor meer gegevens over deze belijdenis Spieckermann (2001), p. 3-19.

²⁰⁶ Van der Woude (1978), p. 53.

²⁰⁷ Ex. 34:6, Neh 9:17, Ps. 86:15, 103:8, 145:8, Joël 2:13 en Jona 4:2. Schmidt (1976), p. 89; Spieckermann (2001), p. 3; Van der Woude (1978), p. 53.

²⁰⁸ Spieckermann (2001), p. 3.

²⁰⁹ Cross (1973), p. 263.

²¹⁰ Vgl. Cross (1973), p. 275.

²¹¹ Kidner (1970), p. 126.

²¹² Vanoni (1978), p. 24.

אלהים – יהוה op een rij te hebben.²¹³ Mogelijk drukt het de groeiende verborgenheid van God (ten opzichte van Jona) uit.²¹⁴

Ook Mulzer en Lichtert dichtten een grote betekenis aan het יהוה אלהים in 4:6 toe. Beiden zien het gebruik van deze godsnaam als een sleutelfunctie.²¹⁵ Volgens Mulzer verbindt 4:6 de afzonderlijke godsnamen יהוה en אלהים aan elkaar. “Der Autor reklamiert so Jahwe als den Gott schlechthin, der mächtiger ist als die Götter (sic) der Seeleute und der die Verschonung Nineves bewirkt.”²¹⁶

Lichtert ziet 4:6 als een verandering in de tekst. Met het gebruik van יהוה אלהים verandert volgens hem het karakter van de tekst. Lichtert gaat ervan uit dat de dubbele naam יהוה אלהים de tekst bepaald. De dubbele godsnaam onderstreept de afwisseling tussen de positieve of negatieve gedeelten in het verhaal. Lichtert ziet יהוה אלהי השמים in 1:9 ook als dubbele godsnaam. Deze theorie uitvoerende, maakt duidelijk dat de relatie tussen God en de zeelieden positief wordt vanaf 1:9 (waar volgens Lichtert een dubbele godsnaam gebruikt wordt). De Ninevieten onderhouden geen goede relatie met God, daar in hoofdstuk drie geen dubbele godsnaam voorkomt. Jona krijgt uiteindelijk weer een goede relatie met God, omdat aan het einde van het boek (in 4:6) een dubbele godsnaam staat.²¹⁷ Op zich zou de theorie van Lichtert kunnen kloppen, maar tegelijkertijd kunnen er ook vraagtekens bij zijn ideeën worden gezet. Een echte dubbele godsnaam komt maar twee keer voor. Weliswaar is er in 1:9 sprake van twee godsnamen, maar אלהי השמים moet vermoedelijk als bijstelling gezien worden bij het daarvoor genoemde יהוה.²¹⁸ Het is dan nogal gewaagd om een hele theorie op te hangen aan het voorkomen van een bepaalde godsnaam die maar zeer weinig voorkomt.

²¹³ Jeremias (2007), p. 105; Mulzer (2002), p. 50.

²¹⁴ Gerhards (2006), p. 31-32; Jeremias (2003), p. 112; Jeremias (2007), p. 105.

²¹⁵ Lichtert (2003), p. 250; Mulzer (2002), p. 50

²¹⁶ Mulzer (2002), p. 50.

²¹⁷ Lichtert (2003), p. 250-251.

²¹⁸ Zie ook Price & Eugene (1978), p. 20; Vanoni (1978), p. 23.

Conclusie

Verklaring blijkt moeilijk te zijn

Het gebruik van de zes verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona is niet eenvoudig te verklaren. Veel uitleggingen van het afwisselend gebruik van de godsnamen zijn opgesplitst in twee delen: een bepaalde methode voor de eerste drie hoofdstukken en een andere methode voor het laatste hoofdstuk.²¹⁹ De vraag is echter of er sprake kan zijn van een echte oplossing voor het probleem van het gebruik van de verschillende godsnamen, wanneer er twee (aparte) systemen nodig blijken te zijn om de logica in de tekst aan te duiden. Het is op zijn minst opvallend en onverwacht dat een auteur in de eerste hoofdstukken een redelijk sluitend systeem lijkt te volgen, maar dat hij dat hele systeem laat varen in het laatste hoofdstuk. Wanneer voor alle hoofdstukken in het boek Jona hetzelfde systeem gevonden zou kunnen worden, zou veel eerder sprake kunnen zijn van een goede en bevredigende oplossing voor het probleem van het afwisselend gebruik van de verschillende godsnamen.

Toch één bepaald systeem mogelijk?

Hoewel velen ontkennen dat er één bepaald systeem mogelijk is om het afwisselend gebruik van de verschillende godsnamen in het boek Jona te verklaren, lijkt er in grote lijnen wel degelijk één bepaalde logica mogelijk te zijn wat betreft het gebruik van de godsnamen. Er van uitgaande dat de verteller van het verhaal van Jona bewust de godsnamen afgewisseld heeft, zou het volgende systeem van toepassing kunnen zijn op het bijbelboek Jona wat betreft het afwisselen van de godsnamen: wanneer duidelijk is dat het om de God van Jona (Israël) gaat, wordt de godsnaam יהוה gebruikt en wanneer dit niet duidelijk is wordt de godsnaam אֱלֹהִים (ה) gebruikt.²²⁰ Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de zeelieden eerst niet wisten wie de God van Israël was, aangezien in eerste instantie²²¹ gesproken wordt over אֱלֹהִים (ה), maar dit later wel wisten, aangezien vanaf Jona 1:10 de God van Jona met betrekking tot de zeelieden geen אֱלֹהִים (ה), maar יהוה genoemd wordt. Jona heeft als het ware zijn God aan de zeelieden bekend gemaakt in Jona 1:9. Hieruit volgt dan dat de inwoners van Nineve niet precies wisten wie de God van Jona was, omdat er in relatie tot de inwoners van Nineve de godsnaam אֱלֹהִים (ה) gebruikt wordt.

²¹⁹ Een enkele theoloog heeft echter een andere opdeling en laat systeem twee al bij hoofdstuk drie beginnen.

²²⁰ Zie ook Ringgren (1973), p. 305.

²²¹ Namelijk in Jona 1:5-6.

Veel uitleggers lopen vast op Jona 4:7-9. Aangezien het hier gaat om de God van Jona, de God die door Jona ook gekend wordt, zoals eerder uit het verhaal is gebleken, die יהוה genoemd wordt, wordt deze naam ook verwacht. Maar in deze verzen wordt de godsnaam אֱלֹהִים (ה) gebruikt. Wanneer bovenstaand systeem, namelijk dat de godsnaam יהוה gebruikt wordt wanneer het om de God van Israël gaat en אֱלֹהִים (ה) wanneer dit niet duidelijk is, zou kloppen, heeft dit tot gevolg dat God in Jona 4:7-9 als een ‘onbekende God’, als vreemd en onbevattelijk, oftewel als God zoals die de mensen tegemoet treedt die יהוה niet kennen, Jona tegemoet wil treden. Mogelijk wil de verteller hier duidelijk maken dat God bewust afstand van Jona nam, om Jona zo te wijzen op zijn kromme redenatie aangaande het medelijden hebben met iets of iemand. Dat het boek eindigt met de godsnaam יהוה in 4:10 zou dan tot betekenis hebben dat de HEER uiteindelijk weer als ‘de God van Israël’ Jona tegemoet wil treden.

Uiteraard zijn er meer systemen mogelijk om het afwisselend gebruik van de godsnamen in het bijbelboek Jona te verklaren en is dit systeem slechts een suggestie, maar deze methode heeft als groot voordeel dat het niet is opgebouwd uit twee verschillende systemen. Door het afwisselend gebruik van de godsnamen te verklaren vanuit het al dan niet kennen van de God van Israël ontstaat één sluitend systeem.

Anders dan bij bijvoorbeeld Vanoni, Mulzer en Schmidt,²²² komt bij deze uitleg het afwisselend gebruik van de godsnaam אֱלֹהִים (ה) als soortnaam (appellatief) of eigenaam niet naar voren. De godsnaam אֱלֹהִים (ה) wordt met deze methode namelijk altijd op dezelfde manier gebruikt, namelijk als de God voor de mensen die יהוה niet kennen.²²³

Het oplossen van de overgebleven moeilijkheden

Maar ook dit systeem lost niet alle moeilijkheden in één keer op. Zo zijn er nog de drie godsnamen die maar één of twee keer voorkomen in het boek Jona die nog verklaard moeten worden en is tevens nog onduidelijk waarom er onderscheid gemaakt wordt tussen אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים.

²²² Zie p. 32-33, 38 in deze scriptie.

²²³ Vgl. Gerhards (2006), p. 26-32. Gerhards heeft een gelijksoortige uitleg, alleen maakt hij nog steeds onderscheid tussen אֱלֹהִים (ה) als soortnaam en als eigenaam.

De godsnamen die maar zeer weinig voorkomen in het bijbelboek Jona zijn אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם (1:9), אֱלֹהֵי יְהוָה (2:2 en 4:6) en אֵל (4:2). Vermoedelijk is God van de hemelen (אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם) gebruikt als bijstelling bij het daarvoor genoemde יהוה en is het bedoeld als een soort belijdenis, om aan te geven dat יהוה de hoogste God is die alle macht heeft. In de tijd dat het boek Jona geschreven is, was dit een normale uitdrukking.²²⁴ De godsnaam אֵל wordt gebruikt in combinatie met woorden die samen door de Israëlieten gebruikt werden als belijdenis voor Gods volkomenheden en zeer waarschijnlijk verwijst Jona hiernaar.²²⁵

Het gebruik van de godsnaam אֱלֹהֵי יְהוָה in het boek Jona is wat moeilijker te verklaren. Vanuit Jona 4:6 geredeneerd (waar אֱלֹהֵי יְהוָה mogelijk gebruikt wordt om aan te tonen dat God wat afstand tot Jona neemt) zou God in Jona 2:2 afstand tot hem genomen hebben. Dit zou een verklaring kunnen zijn, maar steekhoudend bewijs is hiervoor allerminst en daarom dient deze uitleg dan ook niet zonder meer aangenomen te worden. Mogelijk is het verstandiger om de uitleg van het gebruik van אֱלֹהֵי יְהוָה open te laten. Overigens is het hier wel van belang om te zien dat in Jona 2:2 en 4:6 niet exact dezelfde godsnaam gebruikt worden. Waar het in 2:2 namelijk gaat om אֱלֹהֵי יְהוָה (HERE, zijn God), gaat het in 4:6 om אֱלֹהֵי יְהוָה (HERE God). Mogelijk gaat het hier om twee verschillende godsnamen met elk hun eigen analyse. Het gebruik van אֱלֹהֵי יְהוָה in Jona 4:6 zou dan makkelijker verklaard kunnen worden vanuit de gedachte dat God afstand tot Jona neemt. In ogenschouw dient echter wel te worden genomen dat deze godsnaam in de rest van het OT absoluut niet als weergave van een afstandelijke God gebruikt wordt. De vraag is dan of gezegd kan worden dat de auteur van het boek Jona, geheel buiten de traditie, אֱלֹהֵי יְהוָה gebruikt als afstandelijke God. En zelfs wanneer hij dit gedaan zou hebben, blijft nog onduidelijk waarom in Jona 2:2 dan אֱלֹהֵי יְהוָה gebruikt wordt.

Het lijkt niet zinvol te zijn om het onderscheid tussen אֱלֹהֵי יְהוָה en אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם te verklaren vanuit de gedachte dat één van beide appellatief gebruikt zou zijn en de ander niet. Ten eerste is onduidelijk welke godsnaam dan als soortnaam opgevat zou moeten worden en welke als eigenaam en ten tweede lijken de argumenten voor het al dan niet appellatief gebruiken van een bepaalde godsnaam niet duidelijk beargumenteerd te kunnen worden.²²⁶ Wat wel een

²²⁴ Zie p. 36-38, 45 in deze scriptie.

²²⁵ Zie p. 43-44 in deze scriptie.

²²⁶ Zie p. 32 in deze scriptie.

goede verklaring biedt voor het verschillend gebruiken van אֱלֹהִים en הָאֱלֹהִים, is het idee dat הָאֱלֹהִים terugslaat op de daarvoor genoemde godsnaam²²⁷ en dat אֱלֹהִים gebruikt wordt wanneer God, dat is de God zoals die gebruikt wordt door de mensen die יהוה niet kennen, bedoeld wordt. In geen enkel geval levert dit problemen op.

Tot slot

Het blijkt al met al niet eenvoudig te zijn om een goede sluitende verklaring te vinden voor het gebruik van de verschillende godsnamen in het bijbelboek Jona. Maar na zorgvuldig onderzoek mag voorzichtig gesteld worden dat het mogelijk de bedoeling van de auteur van het boek Jona is geweest met het afwisselend gebruik van de godsnamen de hoorders en lezers van het boek Jona duidelijk te maken dat God in verschillende ‘gedaantes’ de mensen tegemoet kan treden: als de duidelijke God van Israël, die יהוה genoemd wordt, maar ook als de wat vagere en/of de wat meer op afstand zijnde God, die אֱלֹהִים genoemd wordt. Of dit de daadwerkelijke reden is geweest, valt niet meer na te gaan, maar het is wel een theorie die voor het hele boek Jona opgaat, waardoor er één sluitend systeem ontstaat.

²²⁷ Zie p. 32-33 in deze scriptie.

Summary

In this thesis, the changing names of God in the Book of Jonah are discussed. The names of God in the prayer of Jonah in chapter two are not taken into account, because this prayer is probably a secondary intrusion. In the Book of Jonah, the following names of God appear: יהוה (twenty times), יהוה אֱלֹהִים (two times), אֱלֹהִים (seven times), הָאֱלֹהִים (four times), אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם (only once) and אֵל (only once).

Literature shows that a lot of explanations concerning the changing names of God are divided into two parts: one system for the first three chapters and one system for the last chapter.²²⁸ It is however hard to say that there is a right solution if there are two (different) systems necessary to have logic in the text.

Although a lot of commentators claim otherwise, it seems that there is almost certain one logical system possible to make the usage of the different names of God clear: if it is clear that the God of Israel is meant, then יהוה is used. When this is not clear, הָאֱלֹהִים is used. The consequence of this is that the men on the ship (1:5-16) in the first instance do not know who the God of Israel is (because in 1:5-6 the men on the ship speak about הָאֱלֹהִים). They know who the God of Israel was later on, because from 1:10 the God of Jonah is called יהוה (instead of הָאֱלֹהִים) by the men on the ship. Jona has introduced his God to the sailors in 1:9. The consequence of this is that the inhabitants of Nineveh do not exactly know the God of Jonah, because they use הָאֱלֹהִים all the time.

A lot of commentators get stuck on 4:7-9. Contrary to expectations, not יהוה but הָאֱלֹהִים is used. Contrary to expectations, because it concerns the God of Jonah. But if the latter system is correct, then the consequence is that God in 4:7-9 approaches Jonah as a foreign and strange God. In other words, as God approaching people who do not know יהוה. It is possible that the narrator tries, in this way, to make clear that God holds Jonah at a distance, to point out to Jonah that he, Jonah, has a wrong argument about having pity on something or

²²⁸ An individual has however another division: chapter one and two (system one) and chapter three and four (system two).

someone. The book of Jonah ends with יהוה in 4:10. Possibly, this is done because the Lord approaches Jonah as ‘the God of Israel’ finally.

Supposedly אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם is used as a apposition to יהוה. It is meant as a kind of confirmation, to indicate that יהוה the supreme God is. אֵל is used in combination with words which together were used by the Israeli as confession to make clear that God is complete and perfect. Most likely Jonah refers to this confession.

The use of אֱלֹהִים יהוה in the Book of Jonah is more difficult to explain. Reasoned from 4:6 (where אֱלֹהִים יהוה possibly is used to show that God is taking distance to Jonah), God also takes distance to Jonah in 2:2. It is certainly possible that this is an explanation for the use of אֱלֹהִים יהוה, but it is not absolutely certain and therefore this interpretation should not be taken as the only or right explanation.

The difference between אֱלֹהִים and אֱלֹהֵי can be explained from the idea that אֱלֹהֵי refers to the name of God that has been mentioned before.

Of course there are more systems, as this thesis also states, to interpret the changing names of God in the Book of Jonah, but the advantage of this method is the fact that it is not built up by two (or more) systems. Interpreting the changing names of God based on the relation with the God of Israel, is (only) one explanation, but it may be one of the best.

Bibliografie

- Aalders (1958) - Aalders, G.C., *Obadja en Jona (COT)*, Kampen: Kok, 1958
- Allen (1976) - Allen, L.C., *The books of Joel, Jonah and Micah (NICOT)*, Grand Rapids: Eerdmans, 1976
- Anderson (1962) - Anderson, B.W., 'God, Names of', in: Buttrick, G.A., et al. (eds.), *The interpreters dictionary of the Bible 2*, New York (etc.): Abingdon Press, 1962, p. 407-417
- Andrews (1964) - Andrews, D.K., 'Yahweh the God of Heavens', in: McCullough, W.S. (ed.), *The Seed of Wisdom: Essays in Honour of T.J. Meek*, Toronto: University of Toronto Press, 1964, p. 45-57
- Barthélemy (1992) - Barthélemy, D., *Critique textuelle de l'Ancien Testament: rapport final du Comité pour l'analyse textuelle de l'Ancien Testament hébreu institué par l'Alliance Biblique Universelle 3*, Fribourg (etc.): Editions Universitaires (etc.), 1992
- Beek & Sevenster (1977) - Beek, M.A. & Sevenster, G., et al. (eds.), *Encyclopedie van de bijbel*, Amsterdam (etc.): Elsevier, 1977
- Beusekom (1998) - Beusekom, G.J., *Bijzondere inleiding op het Oude Testament*, Kampen: Kok, 1998
- Bible Atlas - Bible Atlas*, <http://www.painsley.org.uk/re/Atlas/> (10-03-2008)
- Böhme (1887) - Böhme, W., 'Die Composition des Buches Jona', in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 7 (1887), p. 224-284
- Budde (1892) - Budde, K., 'Vermutungen zum Midrasch des Buches der Könige', in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 12 (1892), p. 37-51
- Cross (1973) - Cross, F.M., '𐤒𐤍', in: in: Anderson, G.W. et al. (eds.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament 1*, Stuttgart (etc.): Kohlhammer, 1973, p. 260-279
- Day (1990) - Day, J., 'Problems in the Interpretation of the Book of Jonah', in: Woude, A.S. van der (ed.), *In Quest of the Past: Studies on Israelite Religion, Literature and Prophecy: Papers Read at the Joint British-Dutch Old Testament Conference, Held at Elspeet, 1988 (Oudtestamentische Studiën)*, Leiden (etc.): Brill, 1990, p. 32-47
- Döllner (1912) - Döllner, J., *Das Buch Jona nach dem Urtext übersetzt und erklärt*, Wien (etc.): Fromme, 1912
- Edelkoort (1956) - Edelkoort, A.H., 'Jona', in: Bavinck, J.H. & Edelkoort, A.H. (eds.), *Bijbel in de nieuwe vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap met verklarende kanttekeningen 6*, Baarn: Bosch & Keuning, 1956, p. 238-244

- Eynikel (2001) - Eynikel, E., 'Jona', in: Eynikel et al. (eds.), *Internationaal Commentaar op de Bijbel 2*, Kampen (etc.): Kok (etc.), 2001, p. 1323-1329
- Fauna and Flora* (1972) - *Fauna and flora of the bible (Helps for translators)*, London: United Bible Societies, 1972
- Fretheim (2000) - Fretheim, T.E., 'Jonah (Heb. Yônâ), Book of', in: Freedman, D.N. et al. (eds.), *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Grand Rapids (etc.): Eerdmans, 2000, p. 729-731
- Gerhards (2006) - Gerhards, M., *Studien zum Jonabuch (Biblisch-theologische Studien)*, Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 2006
- Gesenius (1962) - Gesenius, W., *Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin (etc.): Springer-Verlag, ¹⁷1962
- Gispén (1975) - Gispén, W.H. et al. (eds.), *Bijbelse Encyclopedie*, Kampen: Kok, 1975
- Herrmann (1999) - Herrmann, W., 'El 𐤇𐤍', in: Toorn, van der K. et al. (eds.), *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*, Leiden (etc.): Brill, ²1999, p. 274-280
- Houtman (1974) - Houtman, C., *De hemel in het Oude Testament: Een onderzoek naar de voorstellingen van het oude Israël omtrent de kosmos*, Franeker: Wever, 1974
- Jeremias (2003) - Jeremias, J., 'Das Jonabuch in der Forschung seit Hans Walter Wolff', in: Wolff, H.W., *Studien zum Jonabuch*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, ³2003, p. 93-140
- Jeremias (2007) - Jeremias, J., *Die Propheten Joel, Obadja, Jona, Micha (ATD)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2007
- Kidner (1970) - Kidner, F.D., 'The Distribution of Divine Names in Jonah', in: *Tyndale-Bulletin* 21 (1970), p. 126-128
- Korpel (2005) - Korpel, M.C.A., 'Disillusion among Jews in the Postexilic Period', in: Gordon, R.P. & Moor, J.C. de (eds.), *The Old Testament in Its World (Oudtestamentische Studiën)*, Leiden (etc.): Brill, 2005, p. 135-157
- Korpel (2006) - Korpel, M.C.A., 'The Greek Islands and Pontus in the Hebrew Bible', in: *Old Testament Essays* 19/1 (2006), p. 101-117.
- Lacocque & Lacocque (1989) - Lacocque, A. & Lacocque, P-E., *Le Complexe de Jonas: Une étude psycho-Religieuse du prophète*, Paris: Cerf, 1989
- Lichtert (2003) - Lichtert, C. 'Récit et noms de Dieu dans le livre de Jonas', in: *Biblica* 84 (2003), p. 247-251
- Lohfink (1961) - Lohfink, N., 'Jona ging zur Stadt hinaus', in: *Biblische Zeitschrift* 5 (1961), p. 185-203

- Lux (1994) - Lux, R., *Jona, Prophet zwischen Verweigerung und Gehorsam (FRLANT)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1994
- Magonet (1983) - Magonet, J., *Form and Meaning: Studies in Literary Techniques in the Book of Jonah (Bible and literature series)*, Sheffield: Almond Press, ²1983
- McLaughlin (2000) - McLaughlin, 'God in the Old Testament, Names of', in: Freedman, D.N. et al. (eds.), *Eerdmans Dictionary of the Bible*, Grand Rapids (etc.): Eerdmans, 2000, p. 514-516
- Mettinger (1988) - Mettinger, T.N.D., *In Search of God: The Meaning and Message of the Everlasting Names*, Philadelphia: Fortress Press, 1988
- Mulzer (2002) - Mulzer, M. 'Die Gottesbezeichnungen im Jonabuch', in: Irsigler, H. et al., *Wer darf hinaufsteigen zum Berg JHWHs? Beiträge zu Prophetie und Poesie des Alten Testaments*, St. Ottilien: Eos Verlag, 2002, p. 45-62
- Naastepad (1983) - Naastepad, Th.J.M., *Jona (Verklaring van een Bijbelgedeelte)*, Kampen: Kok, ²1983
- NBG (2008) - Nederlands Bijbelgenootschap, *Vertaalaantekeningen bij De Nieuwe Bijbelvertaling*, <http://www.voederbak.nl/index.php?toc=toc.p.Jonah> (22-04-2008)
- Niehr (1999) - Niehr, H., 'God of Heaven אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם', in: Toorn, K. van der et al. (eds.), *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*, Leiden (etc.): Brill, ²1999, p. 370-372
- Oosterhoff (2000) - Oosterhoff, B.J., 'De boeken der Schriftprofeeten', in: Woude, A.S. van der (ed.), *Bijbels Handboek: 2a Het Oude Testament*, Kampen: Kok, ⁴2000, p. 362-427
- Opgen-Rhein (1997) - Opgen-Rhein, H. J., *Jonapsalm und Jonabuch: Sprachgestalt, Entstehungsgeschichte und Kontextbedeutung von Jona 2 (Stuttgarter biblische Beiträge)*, Stuttgart: Katholische Bibelwerk, 1997
- Person (1996) - Person, R.F., *In Conversation with Jonah: Conversation Analysis, Literary Criticism, and the Book of Jonah (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series)*, Sheffield: Sheffield Academic, 1996
- Price & Eugene (1978) - Price, F.P. & Eugene, A.N., *A Translators Handbook on the book of Jonah (Helps for Translators)*, Stuttgart: United Bible Societies, 1978
- Procksch (1916) - Procksch, O., *Die kleinen prophetischen Schriften nach dem Exil (Erläuterungen zum Alten Testament)*, Calw (etc.): Verlag der Vereinsbuchhandlung, 1916
- Ringgren (1973) - Ringgren, H., 'אֱלֹהֵים', in: Anderson, G.W. et al. (eds.), *Theologisches*

- Wörterbuch zum Alten Testament 1*, Stuttgart (etc.): Kohlhammer, 1973, p. 285-305
- Rose (1992) - Rose, M., 'Names of God in the OT', in: Freedman, D.N. (ed.), *The Anchor Bible Dictionary* 4, New York (etc.): Doubleday, 1992, p. 1001-1011
- Rosin (1956) - Rosin, H., *The Lord is God: the translation of the divine names and the missionary calling of the church*, Amsterdam: Nederlandsch Bijbelgenootschap, 1956
- Roth (2005) - Roth, M. *Israel und die Völker im Zwölfprophetenbuch: Eine Untersuchung zu den Büchern Joel, Jona, Micha und Nahum (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments)*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005
- Sasson (1990) - Sasson, J.M., *Jonah: A New Translation with Introduction, Commentary, and Interpretation (AncB)*, New York (etc.): Doubleday, 1990
- Schmidt (1905) - Schmidt, H., 'Die Komposition des Buches Jona', in: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 25 (1905), p. 285-310
- Schmidt (1976) - Schmidt, L., 'De Deo': *Studien zur Literarkritik und Theologie des Buches Jona, des Gesprächs zwischen Abraham und Jahwe in Gen 18_{22ff.} und von Hi 1 (Beiheft zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft)*, Berlin (etc.): Walter de Gruyter, 1976
- Schmidt (1971) - Schmidt, W.H., 'אלה 'el Gott', in: Jenni, E. & Westermann, C., *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament 1*, München: Kaiser (etc.), 1971, p. 142-149
- Siebert-Hommes (2003) - Siebert-Hommes, J., 'Jona' in: Fokkelman, J.P. & Weren, W.J.C. (eds.), *De Bijbel literair: Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoetermeer (etc.): Meinema, 2003, p. 279-286
- Spieckermann (2001) - Spieckermann, H., *Gottes Liebe zu Israel (Studien zur Theologie des Alten Testaments)*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2001
- Stuart (1987) - Stuart, D.K., *Hosea – Jonah (WBC)*, Waco: Word Books, 1987
- Van der Toorn (1999) - Toorn, K. van der, 'God (I) אלהים', in: Toorn, van der K. et al. (eds.), *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*, Leiden (etc.): Brill, ²1999, p. 352-365
- Van der Toorn (1999) - Toorn, K. van der, 'Yahweh יהוה', in: Toorn, van der K. et al. (eds.), *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*, Leiden (etc.): Brill, ²1999, p. 910-919
- Vanoni (1978) - Vanoni, G., *Das Buch Jona: literair- und formkritische Untersuchung (Arbeiten zu Text und Sprache im Alten Testament)*, St. Ottilien: Eos Verlag, 1978

- Watts (1975) - Watts, J.D.W., *The books of Joel, Obadiah, Jonah, Nahum, Habakkuk and Zephaniah (CBC)*, Cambridge (etc.): Cambridge U.P., 1975
- Weimar (1984) - Weimar, P., 'Jonapsalm und Jonaerzählung', in: *Biblische Zeitschrift* 28 (1984), p. 43-68
- Witzenrath (1978) - Witzenrath, H., *Das Buch Jona: Eine literaturwissenschaftliche Untersuchung (Arbeiten zu Text und Sprache im Alten Testament)*, St. Ottilien: Eos Verlag, 1978
- Wolff (1977) - Wolff, H.W., *Dodekapropheten 3: Obadja und Jona (BKAT)*, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1977
- Van der Woude (1978) - Woude, A.S. van der, *Jona Nahum (POT)*, Nijkerk: Callenbach, 1978
- Zohary (1982) - Zohary, M., *Het Plantenrijk van het land van de Bijbel*, Zwolle: La Rivière en Voorhoeve, 1982